

Szabadics Mariann

***Tegezés és magázás a kezdő
szintű magyar mint idegen
nyelv könyvek
társalgásaiban***

Magyar mint idegen nyelv tanára MA

ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete

Magyar mint Idegen Nyelv Tanszék

Lezárás dátuma: 2025. 01. 15.

2025.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
2. Elméleti háttér	4
2.1. Megszólításkutatás, szociolingvisztika	4
2.2. Nyelvi udvariasság, pragmatika	4
2.3. A tegezés-magázás pragmatikája a magyar mint idegen nyelv oktatásában	6
2.4. Kommunikatív és pragmatikai kompetencia, szociopragmatikai és pragmalingvisztikai hibák	8
3. Kutatási célok, kérdések, hipotézisek	9
3.1. Kutatási célok	9
3.2. Kutatási kérdések	10
3.3. Hipotézisek	10
4. Anyag és módszer	12
4.1. Elemzett tankönyvek	12
4.2. Szempontrendszer	13
4.3. Módszer	17
5. Eredmények	18
5.1. Tegezés-magázás a tankönyvek összesített eredményeiben	18
5.2. A magázás aránya a régebbi és az újabb tankönyvekben	19
5.3. Magázódó beszédhelyzetek a tankönyvekben	30
5.4. Segítség és magyarázat a tankönyvekben a tegezés-magázás használatához	32
6. Összegzés	41
7. Tankönyvek listája	43
8. Irodalom	44
9. Melléklet	46

NYILATKOZAT

Kijelentem, hogy mesterséges intelligencia alkalmazást/programot (pl. képalkotó, szövegalkotó) nem használtam a dolgozat készítése során.

Jelen nyilatkozat aláírásával tudomásul veszem, hogy amennyiben bizonyítható, hogy a dolgozatot nem magam készítettem, illetve mesterséges intelligencia alkalmazás/program segítségével vettem igénybe vagy a dolgozattal kapcsolatban szerzői jogi jogsértés ténye merül fel, a Szekció megtagadja a dolgozat befogadását.

Dátum: 2025.01.15.

Szabadics Mariann s.k.

Aláírás

1. Bevezetés

A mai magyar nyelvhasználatban a tegezés-magázás használata a mindennapi életben tele van bizonytalanságokkal. A különböző kommunikációs helyzetekben tapasztalhatjuk, hogy megvannak a hagyományos tegező és magázó alakjaink, és elméletben minden nyelvhasználó tisztában van az ezek használatát szabályozó elvekkel; a gyakorlatban azonban mégis érezzük, hogy változóban vannak a nyelvhasználati szokások.

Ebben a helyzetben a magyar mint idegen nyelv tanároknak nemcsak az a feladata, hogy ezeket a változásokat átlássa, hanem az is, hogy a nyelvtanulók számára a bizonytalanságok ellenére is biztos alapot adhasson a sikeres nyelvhasználathoz. A magyar mint idegen nyelv tananyagainak ismeretében tehát fontos arra is figyelmet fordítani, hogy milyen módon jelenítik meg ezek a tananyagok ezt a kérdést, és vajon a tankönyvben található szövegek tükrözik-e a nyelvhasználói szokásrendszert; illetve felkészítik-e a nyelvtanulót a különböző kommunikációs helyzetekre.

A tegezés-magázás kérdéskörének vizsgálata a nyelvészetben belül több tudományterülettel is kapcsolatban áll. Az udvarias nyelvhasználat foglalkoztatja a szociolingvisztikát, a pragmatikát, az antropológiai nyelvészetet; továbbá a stilisztika és a szövegten is értelmezi a nyelvi udvariasságnak, illetve a beszédpartner nyelvi megjelenítésének bizonyos vonatkozásait (Domonkosi 2002, p. 24). A kutatások eredményei nem csupán nyelvművelési szempontból tanulságosak, hanem ezeket az alkalmazott nyelvészet, azon belül is a nyelvoktatás is tudja hasznosítani. Hiszen a tegezés-magázás témaköre már a legelső nyelvórán megjelenik, így érdemes azt megvizsgálni, a szakirodalmi megállapításokat milyen mértékben tükrözik az egyes tananyagok, azaz milyen eszközök állnak a magyart idegen nyelvként tanuló (és tanára) rendelkezésére. Jelen dolgozat tárgya tehát a tegezés és magázás számbeli jelenléte és aránya a kezdő szintű magyar mint idegen nyelv könyvek társalgásaiban.

A dolgozatban a tegezés-magázás szociolingvisztikai, pragmatikai elméleti hátterének összefoglalását a kutatási célok, kérdések és hipotézisek követik. Ezután az elemzett tankönyveket és a kutatási módszert mutatom be, és az elemzés szempontrendszerét vázolom fel. Az eredmények bemutatása a hipotézisekben megfogalmazott gondolati sorrendet követi, és a számadatokat, eredményeket diagramok és tankönyvi példák segítségével prezentálom. Azok a diagramok, amelyek nem a fő szövegben kerülnek elemzésre, az 1. számú mellékletben láthatók tankönyvenként kategorizálva.

2. Elméleti háttér

2.1. Megszólításkutatás, szociolingvisztika

Domonkosi a megszólításkutatásban a tegezést és a magázást a beszédpartnerre utalásnak a személyragozásban és személyjelezésben elkerülhetetlenül jelen lévő formájaként határozza meg (Domonkosi, 2002, p. 5). 1960-ban született meg Brown és Gilman a megszólításkutatás szociolingvisztikai vizsgálatát megalapozó tanulmánya, amely a téma alapvető fogalomkészletét kialakította, és bevezette a tegező és magázó formák jelölésére alkalmazott rövidítéseket (latin és francia megfelelőik: *tu/vos*, *tu/vous* alapján T- és V-forma) (1960; magyarul 1975, idézi Domonkosi 2002, p. 8); melyeket jelen dolgozat is használ. A szerzőpáros munkáját követve számos tanulmány született különböző nyelvek és kultúrák (köztük a magyar) megszólítási viszonyainak különböző szempontú bemutatására, a kérdéskör a szociolingvisztika egyik kiemelt jelentőségű kutatási területévé vált (lásd Domonkosi, 2002, p. 9-35).

2.2. Nyelvi udvariasság, pragmatika

A szociolingvisztika csupán egyike a nyelvészet azon ágazatainak, amelyeket foglalkoztatja a tegezés-magázás kérdése. Dolgozatom témájának tágabb elméleti háttérét alapvetően a nyelv funkcionális kognitív leírása határozza meg,¹ azon belül magyar mint idegen nyelv oktatásának konkrét vizsgálati szempontjából a funkcionális pragmatika tölt be meghatározó szerepet, így ezt a területet tárgyalom hangsúlyosabban. A pragmatika célja „a kontextuális jelentés vizsgálata” (Szili, 2007, p. 1). Mint tudománynak többféle értelmezése és irányzata alakult ki az elmúlt évtizedekben, és a pragmatikai munkák jelentős hányada foglalkozik az udvariasság kérdéskörével (Szili, 2007, p. 1). A hetvenes évektől jelentek meg a formális nyelvreírési módok alternatíváiként azok a funkcionális megközelítések, amelyek a nyelvet a társas emberi tevékenység keretében, azaz *funkcionálisként* értelmezték, és amelyek a pragmatikai szempontot nem helyezik a grammatikán kívülre, hanem a nyelv működését annak használatából kiindulva magyarázzák. A funkcionális nyelvelmélet által meghatározott irányzat a pragmatikát szemléletmódként értelmezi, amely a nyelvi jelenségeket a nyelvi tevékenység feltételei felől közelíti meg. (Tátrai, 2011, p. 13-15).

¹ lásd Tátrai, 2006, 2011, 2013; Tolcsvai Nagy, 2013, 2021.

A nyelvi udvariasság pragmatikai kutatása az udvariasság-elméletek elterjedésével az 1980-as években vált hangsúlyossá (Szili, 2004, p. 32). Az udvariasság fogalmának értelmezését alakító fő felfogások mindegyikét univerzális, tehát minden nyelvre vonatkozó elvnek szánták. Leech 1983-ban kiadott munkájában Grice *Együtműködési Elvére* alapozva dolgozta ki az *Udvariassági Elv* fogalmát, melynek célja az interakciók közben fellépő súrlódások csökkentése. Szerinte ez hét fő maxima követésével valósítható meg: 1. Tapintat, 2. Nagylelkűség, 3. Megerősítés, 4. Szerénység, 5. Egyetértés, 6. Együttérzés, 7. Fatikus maxima. (Leech, 1983., idézi Szili, 2004, p. 33).

Szintén az 1980-as években publikálta munkáját a Brown–Levinson szerzőpáros, akik az udvariasságot Goffman arcteóriájára alapozva (az *arc* az önkép, önbecsülés szimbóluma) mint arcvédő tevékenységet határozzák meg (Brown & Levinson, 1987)². Ez alapján az udvariasság eszköz a hallgató arcának fenyegetésére vagy megőrzésére, ezzel párhuzamosan pedig a saját arcunk megvédésére. Kétféle arcot különböztetnek meg, a *tartózkodó/távolító arculatot*, mellyel saját függetlenségünket védjük; illetve a *közelítő arculatot*, mely a hallgatóval való közösségre, egyetértésre törekszünk. (Szili 2004: 33). A magyarban alapvető udvariassági stratégia annak eldöntése, hogy magázó vagy tegező formákat használjunk-e beszédpartnerünkkel (vagy esetleg kikerüljük ezeket a formákat, ha nem tudunk választani). Ezeket a megoldásokat Csontos és Dér szerint „nem kapcsolhatjuk egyértelműen csak a negatív vagy pozitív archoz és udvariassághoz, de a tegezés szorosabb összefüggést mutat a pozitív arccal. Magázás helyett tegezést használni mindenképpen erősen arcfenyegető, de ennek is igaz lehet a fordítottja is: a felajánlott tegezés (pertu) visszautasítása is lehet udvariatlan.” (2019, p. 57).

A morfológiailag (is) kifejeződő tegezés és nem tegezés alkalmazásának értelmezéséhez ugyanis pragmatikai szempontok bevonása szükséges; a formailag harmadik személyű nem tegező (magázó, önöző, esetleg tetszikelő) alakok a második személy funkcióját töltik be, bár/mikor grammatikai metaforaként emelik ki a beszédpartnerek közötti társadalmi távolságot. (Tátrai, 2011, p. 16).

Szili a pragmatikai értelmezésen kívül megemlíti a tiszteletadás szempontját is, amely „azt a respektust jelenti, amelyet mások iránt érzünk magasabb társadalmi rangjuk, státuszuk, koruk stb. miatt, ilyen módon tulajdonképpen a familiaritás ellentéte” (2000, 263). A T/V rendszerű nyelvekben, mint például a magyar nyelvben, a tiszteletadás legjellemzőbb nyelvi jegyei a 2. személyű „magázó” névmások, valamint a hozzájuk kapcsolható megszólításformák:

² A Brown–Levinson által felvázolt elméletet ért kritikákról lásd Szili Katalin összefoglalóját (2007, p. 12-13).

pl. *hölgyem, asszonyom, uram, doktor úr, professzorasszony*. A csupán kettős T/V rendszert a magyar nyelv formai lehetőségei tovább árnyalják; a francia, német, orosz nyelvek sorában ugyanis sajátos helyet foglal el névmásaink formai és funkcionális gazdagsága, az alakok számbeli fölénye, illetve egyes és többes számuk szimmetrikus rendszere miatt. Emellett a ragozott igealakok és birtokos személyjelek is egyértelműen utalnak arra, hogy a kapcsolattartás mely módját választottuk beszédpartnerünkkel szemben. Ezek esetében a harmadik személyek és a magázó alakok történeti fejlődésből következő formai egybeesés összezavaró lehet, kiváltképpen az idegen ajkúak számára (Szili, 2000, p. 263-264). A megfelelő névmás és a hozzá tartozó igeragozás kiválasztásával tehát már a nyelvi interakció legelején el kell döntenünk, hogy a tiszteletet tükröző vagy informális-familiáris formákkal fordulunk-e a másikhoz, és azok közül melyekkel. A lehető leggyorsabban tudatosítanunk kell magunkban a szituáció jellegét, a saját kommunikációs céljait, továbbá meg kell becsülnünk partnerük társadalmi helyzetét és korát, fel kell mérnünk a köztünk levő távolságot stb. (Szili, 2003, p. 186-187).

2.3. A tegezés-magázás pragmatikája a magyar mint idegen nyelv oktatásában

A magyar mint idegen nyelv oktatása során előtérbe kerülő pragmatikai problémák tárgyalásakor a mikro-, makro- és metapragmatika területei egyaránt előtérbe kerülnek (Csontos & Dér, 2019, p. 9). A mikropragmatikai kutatások a nyelvi tevékenység grammatikai vonatkozásait, összefüggéseit helyezik előtérbe. Ide tartozik például a kontextus, a megnyilatkozás, a beszédaktusok, és a társalgás szerveződése, a referencia, a deixis és az implicit jelentés. A makropragmatika a nyelvi tevékenység tágabb – elsősorban társadalmi és kulturális, ezáltal a magyar mint idegen nyelv oktatásának szempontjából is fontos – összefüggéseire irányítja a figyelmet olyan témákat vizsgálva, mint például az udvarias nyelvi viselkedés, a szépirodalmi nyelvi tevékenység, a kultúraközi kommunikáció stb. (Tátrai, 2011, p. 14).

A mikropragmatika szempontjából vizsgálva a tegezés-magázás kérdését a *deixis* fogalmát és típusait szükséges kiemelni. A terminus az ógörög grammatikában megjelenő *rámutatás* értelemben használt *deiktikos* szóra vezethető vissza. A deixis azokat a lehetőségeket jelenti, amelyekkel a diskurzus körülményeire, a beszédhelyzetre, azaz a diskurzus szituációs kontextusára, illetve annak valamely összetevőjére lehet közvetlenül utalni. Ezt a deiktikus nyelvi elemek teszik lehetővé, mint például a mutató és személyes névmások, határozószók, valamint lexikai és morfológiai lehetőségek (Csontos & Dér, 2019, p. 26.). A társas deixis

azokat a nyelvi műveleteket öleli fel, amelyek a beszédesemény személyviszonyait érintik. Ide tartozik egyrészt a személydeixis, amely a résztvevői szerepeket jeleníti meg, másfelől az attitűddeixis, mely a résztvevői szerepekhez kapcsolódó társadalmi viszonyokat, azaz „a megnyilatkozók és a címzettek között fennálló, pontosabban diskurzusról diskurzusra újra és újra létrejövő társadalmi kapcsolatot, egyenrangú, illetve alá- vagy fölérendelt társadalmi viszonyt, valamint a közöttük lévő társadalmi távolságot (közelséget) teszik megjeleníthetővé” (Tátrai, 2011, p. 134). A magyar nyelvben a személydeixis az igei személyragokon és a birtokos személyjeleken kívül személyes névmások és azok ragozott alakjaival, illetve személyragozott névutókkal is kifejezhető. Az attitűddeixis jellemző kifejező eszközei pedig a tegező és a magázó formák (személyes névmások, igei személyragok, birtokos személyjelek), valamint a különböző felszólító, megszólító és üdvözlő formák (Csontos & Dér, 2019, p. 27).

Felmerül a kérdés: hogyan tudja a magyart idegen nyelvként tanuló diák elsajátítani az attitűddeixist? ³ Hogyan tanítsuk a tegező és nemtegező formákat és az azokat befolyásoló társadalmi-kulturális ismereteket a diákoknak? Ahhoz, hogy a megfelelő formát válasszák, tanárként fontos feladatunk, hogy a kapcsolatépítés lépcsőfokainak érzékeléséhez adjunk támpontot. Szili ezeket így foglalja össze:

„az önözés a nagyobb távolság, az ismeretlenség, a tisztelet (vagy mindegyik fogalom együttes jelenlétének), a magázás az egyenrangúak közötti távolság érzékeltetésének módja. A tegezés választóvonal, sajátos jelzés a kommunikációs partnerek között. (...) Jelölhet hasonló státuszból vagy a beszélő magasabb pozíciójából eredő társadalmi szolidaritást. Az előbbinél a beszélő és hallgató egy közösséghez, csoporthoz tartozik, s a tegezés üzenete így foglalható össze: ‘annyi idő vagy, mint én’; ‘ugyanazt teszed, mint én’; ‘ugyanabban a helyzetben vagy, mint én’ stb. Az utóbbinál a hatalom birtokosának udvariassági gesztusa, közelítő magatartásának nyelvi jele. (...) míg a magázást viszonylag egyértelmű normák irányítják (ismeretlenség, hatalom, alárendeltség, tisztelet, kor, nem), a társadalmi kontextushoz köthető tegezés a felek akaratától, belátásától, megegyezésétől függ (...). Az ún. belső indíttatású tegezés a beszélő és hallgató különleges belső viszonyán alapul. Üzenete ebben az esetben: ‘te közelebb állsz hozzám, több vagy, más vagy nekem, mint a többiek’, ‘egyedi vagy számomra, amit azzal is kimutatok, hogy másképp szólítalak meg’.” (Szili, 2003, p. 189.)

³ Az attitűddeixis elsajátításáról a magyar mint idegen nyelv tankönyvekben lásd Csontos & Dér, 2019, p. 28-29.

2.4. Kommunikatív és pragmatikai kompetencia, szociopragmatikai és pragmalingvisztikai hibák

A magyar mint idegen nyelv tanításakor a cél világos: nem (csak) kiemelkedően bő szókincset vagy a grammatikai szerkezetek pontos használatát szeretnénk a nyelvtanulónak megtanítani; hanem a *sikeres kommunikációt*. A nyelvtanuló kompetenciái a Közös Európai Referenciakeret (2002) csoportosítása alapján tartalmazzák a kommunikatív nyelvi kompetenciákon belül a szociolingvisztikai és pragmatikai kompetenciákat is.⁴ Bándli rámutat, hogy a nyelvoktatás sarkalatos pontja a pragmatikai kompetencia fejlesztése (Bándli, 2014, 34); majd elemzi a pragmatikai és kommunikatív kompetencia összefüggéseit a kommunikatív kompetenciafelfogásokon keresztül. Ezekben a modellekben a szociolingvisztikai kompetencia a pragmatikai kompetencia része (Canale–Swain, 1980; Canale, 1983; Bachman, 1990; Bachman & Palmer, 1996/2010; Celce-Murcia, Dörnyei & Thurrell, 1995; idézi Bándli, 2014, 35-39), míg a KER meghatározásában külön szerepel a pragmatikai kompetenciától, amelynek elvei alapján a beszélő mondanivalója:

- a) szerveződik, strukturálódik és elrendeződik (beszédalkotási kompetencia);
 - b) betölti kommunikatív funkcióját (funkcionális kompetencia);
 - c) interakciós és tranzakciós sémák szerint sorba rendeződik (tervezési kompetencia).
- (KER, 2002, p. 148.)

A funkcionális célok között megkülönbözteti a mikrofunkciókat (üdvözlés, javaslat, bocsánatkérés stb.) a megnyilatkozás szintjén, illetve a makrofunkciókat (leírás, elbeszélés, magyarázat, érvelés stb.). A szociolingvisztikai és a funkcionális kompetenciát tehát eltávolítja egymástól, és csak az utóbbit tekinti a pragmatikai kompetencia részének. (Bándli, 2014, p. 40.) Fontos beszélni arról is, hogy milyen veszélyei vannak a fentebb tárgyalt kompetenciák hiányának; milyen típusú nyelvi hibákat véhetnek a nyelvtanulók. Elkülönítjük alapvetően a grammatikai hibát és a pragmatikai hibát. Utóbbi utal természetesen a pragmatikai kompetencia hiányára. A pragmatikai hibák („pragmatic error”), vagy pragmatikai félresiklások („pragmatic failure”, Thomas, 1983, magyar vonatkozásaihoz pedig: Maróti, 2003, Bándli, 2014, Csontos & Dér, 2019) akkor keletkeznek, amikor a nyelvhasználó nem azt mondja, amit szándékában

⁴ Utóbbi kettőt Csontos & Dér munkájában a szerzők a pragmatika szemléletmódként való felfogásából adódóan együttesen kezelik szociopragmatikai kompetencia néven, melynek nyelvi jelenségek közé tartoznak többek között a nyelvhasználat társadalmi vonatkozásaival kapcsolatos ismeretek és készségek (pl. társadalmi viszonyok nyelvi jelölésmódjai), illetve a társalgási stratégiák és udvariassági szokások ismerete és használata (2019, p. 75).

állt mondani, ennek azonban nincs tudatában, és ezáltal kommunikációs zavar keletkezik. Maróti megjegyzi, hogy másképp reagálunk egy egyértelműen grammatikai hibára és másképpen egy mélyebb nyelvi réteget érintő nyelvhasználati hibára, például egy magázódást igénylő szituációban való tegeződésre. Bár feltételezzük, hogy az illető nem akarattal sértette meg a tegezés/magázás szabályait, csupán szociopragmatikai hibát követett el a szabály nem tudásával; ilyenkor mégis gyakran sajnos nem a beszélő nyelvtudásáról, hanem személyiségéről lesz negatív véleményünk. (2003, p. 167.)

A pragmatikai hiba két típusát különböztethetjük meg: a pragmlingvisztikai és a szociopragmatikai hibát. Pragmlingvisztikai hiba, ha az adott megnyilvánulás beszélő által tervezett pragmatikai ereje különbözik az anyanyelvi beszélők által a megnyilvánulásnak tulajdonított pragmatikai erőtől; illetve, ha a beszélő anyanyelvének egyik kommunikációs stratégiáját egyszerűen lefordítja a tanult nyelvre. Utóbbi szemléltetéseként említi példának Maróti azt a szituációt, amikor egy amerikai diák *Jó szerencsét!* kívánva valójában az angol *Good luck!* jókívánságot ültette át magyarra. A szociopragmatikai hibák pedig a nyelvtanuló célnyelvi szokáskultúrával és a társadalmi elvárásokkal kapcsolatos hiányos ismereteiből fakadnak, például tegeződve köszönti egyetemi professzorát. A nyelvi viselkedés szoros kapcsolatban áll a nyelvhasználók nyelvvel kapcsolatos hiedelmeivel és világnézetével, ezáltal érzékenyen érintheti az idegen nyelvet beszélő külföldi nyelvhasználót a társas viselkedéssel kapcsolatos nyelvi megnyilvánulásainak megkérdőjelezése (Maróti, 2003, p. 167-169).

A pragmatikai hibák, félresiklások elkerülése és a sikeres kommunikáció érdekében a nyelvtanulók számára „közvetíteni kell az adott beszélőközösség kommunikációját irányító elveket, és a lehetőségekhez mérten a legtöbb beszédhelyzetre fel kell készíteni őket. Ez a tanárok mellett a tankönyvírók felelőssége is, mert nagyon fontos, hogy a szövegek megfelelő nyelvhasználati mintákat közvetítsenek.” (Bándli, 2014, p. 34).

3. Kutatási célok, kérdések, hipotézisek

3.1. Kutatási célok

A kutatás célja a tegezés-magázás arányának megismerése az egyes tankönyvekben; a tankönyvek által bemutatott beszédhelyzetek, tudnivalók és stratégiák vizsgálata a tegezés-magázás szempontjából; hosszabb távon a magyar mint idegen nyelv tanárok munkájának segítése a pragmatikai kompetenciához és sikeres kommunikációhoz szükséges ismeretek

átadásában. A kutatás eredményei a nyelvvoktatás során egy új szemponttal szolgálhatnak a megfelelő tananyag kiválasztásához a nyelvtanulók céljainak, életkorának és igényeinek függvényében.

3.2. Kutatási kérdések

A témához kapcsolódóan több kutatási kérdés is megfogalmazódott: Mennyi tegező és mennyi magázó társalgás található az egyes tankönyvekben? Milyen beszédhelyzetekben jelennek meg a tegező és magázó társalgások? Szolgálnak-e a tankönyvek olyan kulturális, társadalmi és kommunikatív ismereteket tartalmazó magyarázatokkal, amelyek megkönnyítik a nyelvtanulók számára a tegezés-magázás megértését és megfelelő használatát? Milyen fogalmi keret alakul ki a nyelvtanulás során a tegezésről és magázásról a tankönyvek alapján? Vannak-e különbségek a tegezés-magázás bemutatását tekintve a 20-30 éve megjelent és az elmúlt 10 évben megjelent tankönyvek között? Jelen dolgozat ezekre keresi a választ.

3.3. Hipotézisek

Az ismertetett szakirodalmak és eddigi magyar mint idegen nyelvi tanórákon szerzett tapasztalataim alapján négy hipotézis fogalmazható meg a kutatás eredményeire vonatkozóan.

- I. Az tankönyvek összesített eredményeiben több tegező forma található, mint magázó.

Feltételezésem egyik alapja a tegeződés általános terjedése nyelvhasználatunkban, amelynek Szili szerint kétféle magyarázata lehet: egyrészt az az erős külső hatás, amelyet az amerikai társadalmi modell gyakorol a nyelvhasználatunkra, és amelyben a laza családi és közösségi kapcsolatokat jól tükrözik a közvetlenebb nyelvi formák. Másrészt a magyar társadalom átalakulása is tagadhatatlanul okot ad a nyelvhasználatunkban bekövetkezett változásokra, és már nem a hagyományos magyar családtípusok szerkezeti keretében nőnek fel és tanulják meg a nyelvi viselkedést a gyerekek (2000, p. 265-266).

A hipotézis másik alappillére az, hogy a magyart idegen nyelvként tanulók feltételezhetően elsőként a tegeződő ragozási paradigmákat sajátítják el, amelyek már jelen időben és kijelentő módban is több csoportra oszlanak. Ebből következően a tanulók

megsegítése érdekében a tankönyvek többször használják a már ismert és begyakorolt tegező formákat az új grammatikai egységek bevezetésekor vagy szókincs bővítéskor.

II. A régebbi tankönyvekben több magázódó társalgást találunk, mint az újabban.

Ezt szintén a tegeződés fentebb említett általános terjedése indokolja. Amennyiben a tankönyvre mint a szinkrón nyelvhasználat tükröződésére tekintünk, eredményeiket megjelenési évükkel összevetve feltételezésem szerint számadatokban is látható lesz ez a különbség.

III. Vannak jellemzően magázódó beszédhelyzetek, amelyek minden elemzett tankönyvben megjelennek.

Vannak olyan társalgási szituációk, amelyek magyar mint idegen nyelv könyvekben jellemzően egy adott témakör és nyelvtani jelentés bemutatására szolgálnak, például a *tárgyrag* bevezetése és gyakorlása a *vásárlás* témakör segítségével. A hipotézis alapján minden elemzett könyvben lesznek olyan, valamilyen szolgáltatás igénybevétele közben előforduló beszédhelyzetek, ahol magázódnak a résztvevők.

IV. Kevés segítség jelenik meg a tankönyvekben arra vonatkozóan, hogy mik az alapvető illemszabályok a tegezés-magázáshoz kapcsolódóan; például mi alapján magázódik két beszélgetőpartner az adott szituációban, ki kezdeményezheti a tegeződést és hogyan történik az átváltás.

Bár a szakirodalom is visszatérően jelzi a tegezés-magázás pragmatikájának részletes és magyarázattal megtámogatott leírásának szükségességét, az egyetemi képzésem során megismert tankönyvek ezt kevésbé tartalmazzák (jellemzően csupán egy-egy megjegyzés, szimbólum, rajz vagy „tipp” formájában, például a Jó reggelt! esetében az ismerkedés bemutatásánál található informális, tegeződő párbeszéd mellett egy sapka; a formális, magázódó párbeszéd mellett pedig egy cylinder jelzi a stílusértéket. Gyöngyösi & Hetesy, 2024, p. 29).

4. Anyag és módszer

4.1. Elemzett tankönyvek

A tankönyveket három szempont alapján választottam: szerepeljenek a kutatásban a Magyarországon jelenleg legnépszerűbb felnőtteknek szóló tankönyvek; lehetőségem nyíljon összehasonlítani az utóbbi 10-15 évben megjelent tankönyvek eredményeit a 20-30 évvel ezelőtt megjelentekével; valamint – bár alapvetően a felnőtteknek szóló könyvekre fókuszálok – összehasonlítás céljából szerepeljen az elemzésben fiatalabb korosztálynak szóló tankönyv is. Az utóbbi feltételnek igyekeztem egy általános iskolás és egy középiskolás célközönséggel rendelkező tankönyvvel eleget tenni.⁵ Ezek alapján az alábbi tankönyvek elemzésére került sor:

1. táblázat

Az elemzett tankönyvek megjelenési év és célkorosztály szerint

	Felnőtt	Gyerek
Régi	<i>Hungarolingua (1996) első megjelenés: 1991.</i> <i>Halló, itt Magyarország! (2010) első megjelenés: 1995.</i> <i>Lépésenként magyarul 1. (2017) első megjelenés: 2004</i>	
Új	<i>Jó reggelt! (2024) első megjelenés: 2011.</i> <i>PONS Beginner's Course Hungarian (2012)</i> <i>MagyarOK A1 kompakt (2022) első megjelenés: 2013.</i> <i>Magyar utca 1. (2018) első megjelenés: 2015.</i>	<i>Hungarian the Easy Way 1. Coursebook (2012)</i> <i>Hungarian the Easy Way 1. Exercise Book (2012)</i> <i>Zahra és Zia az Eperfa Iskolában (2022) első megjelenés: 2018.</i>

⁵ Ez alapján esett a választás a *Hungarian the easy way* és a *Zahra és Zia* elemzésére, de megjegyzendő, hogy a *Kiliki a Földön* (Varga, Gróf, Szende & Vidéki, 2006) gyerekeknek szóló tananyaga is további kutatás tárgyát képezheti a témában.

Az 1990-es és 2000-es éveket képviselő *Halló*, a *Hungarolingua* és a *Lépésenként* Szili Vezérkönyvében⁶ is szerepelnek (2011), amelyben az elemzett tankönyvek elérhetőek könyvesbolti forgalomban, emellett az előbbi kettőt széles körben használatosként⁷ említi meg. (Szili, 2011, p. 10). A *Lépésenként* első megjelenési évét tekintve a régebbi és újabb tankönyvek között helyezkedik el, az elemzéshez szükséges határvonalak kijelölésekor azonban a 20 vagy annál több évvel ezelőtt megjelent könyvek képeztek egy kategóriát. Az elmúlt 15 évben megjelent felnőtteknek szóló tankönyvek népszerűségi szempontjait figyelembe véve kulcsszavas kereséssel a *Jó reggelt!*, a *MagyarOk* és a *PONS* is az első találatok között van, illetve az Oxford Corner (www.oxfordcorner.hu) könyvesbolt weboldalán megtalálható ezek mellett a középiskolásoknak szóló *Hungarian the Easy Way* is. Az először 2018-ban megjelent *Zahra és Zia* meghatározza célközönségét: ez a tankönyv képviseli az iskolás korú, magyarul írni és olvasni tudó gyerekeknek szóló tananyagot a kutatásban. A 2015-ben megjelent *Magyar utca* azért érdemes a tegezés-magázás szempontjából való vizsgálatra, mert szereplői mind szomszédok, amely érdekes rálátást mutat a városi szomszédsági viszonyok nyelvhasználati kifejezésére.

4.2. Szempontrendszer

Az alábbiakban az elemzés szempontrendszere kerül bemutatásra. A párbeszéd és több résztvevős társalgások vizsgálatának szempontjait egyrészt az határozza meg, hogy a nyelvtanuló milyen információkat kap a tankönyvtől a társalgás körülményeiről, illetve az, hogy milyen szempontok alapján lesz az adott társalgás tegező vagy magázó. Ezeknek meghatározásához támpontként Csontos & Dér munkája alapján a diskurzust két vagy több ember közötti nyelvi tevékenységként definiálom (2019, p. 9.), melyeknek létrehozását és értelmezését meghatározza, hogy **ki, kinek, mikor és hol** mond valamit. A **ki, kinek** kérdéséhez kapcsolódóan Szili Katalin megjegyzi, hogy a két személy közötti társadalmi távolság pontos érzékelésének ékes nyelvi bizonyítékai szókészletünk ide vonatkozó szavai: „A vadidegentől a meghitt barátig terjedő sor általam felállított rendje: vadidegen / idegen / távoli ismerős, futólag ismer vkit, / személyesen ismer vkit, ismerős / régi, közeli/jó/megbízható ismerős / (munka-,

⁶ A Vezérkönyvhöz hasonlóan a tankönyveket az elemzésben rövidített címükön említem.

⁷ Nem képezik részét a kutatásnak a szaknyelvi irányultságú magyar mint idegen nyelv könyvek, de érdekességgként megemlíteném az éppen megjelenésben lévő *Magyar orvosi szaknyelv I.* című könyvet, melyben figyelemre méltó az orvos-beteg kommunikációban igen fontos udvarias társalgás. A kötetben túlnyomó többségben magázó társalgások találhatók (82%, lásd: melléklet), melyben az orvostanhallgatók tesznek fel kérdéseket a betegeknek (Borda & Hetesy, 2024).

katona)...társ/ barát/ társ / jó barát/ igaz, odaadó, őszinte, szívbéli, testi-lelki jó kebelbarát, meghitt barát. Az egyes kategóriák más-más jogokkal ruháznak fel, és eltérő kötelezettségeket rónak ránk.” (Szili, 2003, p. 187). A kutatásban a két személy közti távolságot a tankönyvi szituációból következtethető információk alapján a bizalmas (családtag vagy barát) vagy nem bizalmas (minden egyéb) kategóriákra osztottam. A **ki, kinek** kérdés mellett az elemzés során a **mikor és hol** szempontját sem szabad elfelejtenünk, tehát a szituációs kontextus a személyközi, de a tér- és időbeli viszonyok ismeretének feldolgozását is magába foglalja (Csontos & Dér, 2019, p. 13). A gyakori beszédhelyzetek minden kultúrában közösségi normák szerint működnek. A konvencionizált beszédhelyzet a kommunikációs színtér, melynek jellegzetes példái a család, a játszótér, az iskola, a munkahely, az utca, az üzlet, a hivatal, a templom, a kocsmá (Tolcsvai Nagy, 2021, p. 12). A KER (2002) egy adott európai társadalomra és kultúrájára speciálisan vonatkozó tudáskereteket és forgatókönyveket a következő kategóriákba sorolja: (1) a mindennapi élet, (2) az életkörülmények, **(3) az interperszonális viszonyok (ideértve a hatalmi és szolidaritási viszonyokat is), (4) az értékrendek és attitűdök**, (5) a testbeszéd, (6) a társadalmi szokások és (7) a rituális viselkedés. Az interperszonális viszonyok közé tartozik például a társadalom osztályrendszere, felépítése, a nemek és a generációk közötti viszony, a család és szerkezete, a munkahelyi kapcsolatok, politikai és vallási csoportok és a közöttük levő kapcsolat, a faji és a közösségi viszonyok. Az értékrendek és attitűdök közé pedig többek között a társadalmi osztály, foglalkozások, hagyomány és társadalmi változás, történelem (Csontos & Dér, 2019, p. 13-15). A tankönyvi szituációkban és ezáltal az elemzés szempontrendszerében is a fentiek közül a generációk közötti viszony, a munkahelyi kapcsolatok, foglalkozások és általánosságban a hétköznapi élet társadalmi és közösségi viszonyai kapnak főbb szerepet. A diskurzusok létrehozását és megértését meghatározza az is, hogy az adott diskurzus milyen diskurzustípusba (műfajba) tartozik (Tátrai 2011: 79, vö. még Hámosi 2006, Tolcsvai Nagy 2006, idézi Csontos & Dér, 2019, p. 20). A társalgások és a szövegek típusairól is elmondható, hogy tipikus kontextuális feltételekhez köthetők, bizonyos szerkezeti sajátosságokkal jellemezhetők és az információk átadásának vagy a személyközi viszonyok fenntartásának különböző lehetőségeit teremtik meg. Szóbeli diskurzustípusok: tranzakció / információ(k) átadása, kötetlen társalgás, informális eszmecsere, formális eszmecsere, vita, tárgyalás, közös tervezés, gyakorlati vagy célirányos együttműködés, telefonbeszélgetés, interjú (pl. állásinterjú), munkahelyi megbeszélések (vö. KER 2002: 89-90, idézi Csontos & Dér, 2019, p. 21). A tankönyvekben az ezek közül megjelenő diskurzustípusok közé tartozik például a tranzakció, kötetlen társalgás, informális és formális eszmecsere, telefonbeszélgetés, interjú. Ez számunkra azért kiemelten fontos, mert a

nyelvtanuló a társalgások, illetve a szövegek forгатókönyvét, az informális és formális beszédhelyzetben alkalmazható stratégiákat és az azokat megvalósító nyelvi kifejezőeszközöket is elsajátítja (Csontos & Dér, 2019. p. 20-22).

Bár a ki, kinek, mikor és hol kérdésekre válaszoló számos szempontot nem lehetséges hiánytalanul meghatározni a tankönyvi társalgásokban, kutatásomban egy olyan szempontrendszert alkalmazok, amely tekintettel van a fent említett ismeretek fontosságára. Az egyes társalgásoknak a következő adatait gyűjtöttem össze az elemzéshez:

2. táblázat

A társalgások elemzésének szempontrendszere

Hierarchia	van/nincs/nem ismert
Életkorbeli különbség	van/nincs/nem ismert
Részrtvevők viszonya	bizalmas/nem bizalmas/ nem ismert
Beszédhelyzet	Család Iskola Munkahely Bemutatkozás Idegenek Ismerősök/barátok Szolgáltatás Kontextus nélküli beszélgetés

A társalgásokat tehát az adatgyűjtés során ezen szempontrendszer alapján jellemeztem, külön kiemelve a beszédhelyzetet mint változót. Természetesen az általában rövid, írott tankönyvi társalgásoknál gyakran nem ismertek a pontos körülmények (ezeket az esetleges hanganyagok árnyalhatják, melyek elemzésére dolgozatomban nem vállalkozom), így a szövegből, a szituációból, a társalgás tankönyvi megjelenéséből (pl. kiegészítő rajzok, képek stb.) következtetett adatokkal dolgoztam. Ezekből indulnak ki ugyanis a nyelvtanulók is, amikor a társalgást elolvassák és az ahhoz kapcsolódó feladatokat elvégzik (pl. beszélgetnek párjukkal a dialógus alapján), amikor a szöveg tankönyvi megjelenítéséből, kontextusából következtetnek nyelvhasználati szabályokra.

A **hierarchia** szempontja azért fontos, mert a megszólítási formák kiválasztására hatással van az egyes interakciókban a beszédpartnerek közötti társadalmi viszony (Domonkosi

2002, p. 27)⁸. A beszédhelyzetek, résztvevők hierarchiájának megállapításakor a következő elveket követtem:

- a) A szűkebb család szerepviszonyait már nem egyértelműen a hierarchia szabja meg, és a szülő-gyermek viszonylatban a tegező formák általánossá válása is azt jelzi, hogy a szülő nem a hatalmat, hanem a szolidaritást kívánja hangsúlyozni (Domonkosi, 2000, p. 63); ugyanakkor mégsem feltételezhetjük, hogy a tankönyvekben megjelenített családok egyikében sincs hierarchia, így ezekben a beszédhelyzetekben a hierarchia a 'nem ismert' kategóriába került.
- b) A szolgáltatás igénybevétele közben zajló társalgások mindegyikében van hierarchia.

Az **életkor** relevanciája a magyar megszólítási rendszerben minden anyanyelvi beszélő számára nyilvánvaló, az azonban nem egyértelmű, hogy hány év korkülönbségnél húzódik a határ az azonos életkorba tartozó személyek között, valamint pontosan hány életkori csoport különböztethető meg. Az életkori csoportok közötti különbségtételben újfent Domonkosi vizsgálati módszerét veszem alapul (2000, p. 37-40), aki a következő korosztályokat jelölte ki: 10 és 18 év közötti, 18 és 35 év közötti, 35-55 év közötti és 55 év fölötti korosztály. Ezek a kategóriák adnak támpontot az egyes társalgások életkorhoz kapcsolódó kategorizálásában. A tankönyvi szereplők életkorát csak a *Hungarolingua* és a *Magyar utca* jelöli pontosan, a többi tankönyv esetében a meglévő információkból indultam ki (természetesen a megítéléshez szükséges információ hiányában a 'nem ismert' kategóriát választottam).

A **résztvevők közti viszony** megítélésében elsősorban a beszédhelyzetek és azok tipikus jellemzői nyújtottak segítséget. Alapvetően 'bizalmas' kategóriába csak a családi és szorosnak ítélt baráti, ismerősi kapcsolatban lévő résztvevők társalgásai kerültek, *míg* egyértelműen 'nem bizalmas' a szolgáltatói szintér és az idegenekkel való társalgás.

A fenti táblázatban látható alapvető **beszédhelyzeteket** (melyek között szerepel a résztvevőkre, a helyszínre vagy szituációra vonatkozó kategória is) a tankönyvekben előforduló típusok és Domonkosi (2002, p. 52, 111.) alapján kategorizáltam. A beszédhelyzetek felosztása gyakorlatilag tankönyvenként változik, egyes tankönyveknél több, másoknál viszonyt sokkal kevesebb beszédhelyzet fordul elő. Külön kategóriát képez a **Kontextus nélküli beszélgetés** (nem ismert a beszédhelyzet egyik jellemzője sem, pl. szereplők kiléte, viszonya), mivel

⁸ Reményi vizsgálata a munkahelyi csoportok nyelvhasználatáról a hierarchiával való összefüggésben remekül mutatja a hatalomfüggő társadalmi változók jelentőségét (Reményi, 2000)

minden tankönyvben igen magas számban van ilyenre példa a nyelvtani jelenségek (például ikes igék) kontextusban való bemutatása céljából:

1. kép

Ikes igéket bemutató párbeszéd a Hungarolinguában (Hlavacska, Hoffmann, Laczkó & Maticsák, 1996, p. 91.)

- Kis Tamás vagyok.
- Hol **laksz**?
- Debrecenben **lakom**.
- És hol **dolgozol**?
- Az Agrártudományi Egyetemen **dolgozom**.
- **Iszol** egy kávét?
- Köszönöm, este már nem **iszok**.
- És tortát nem **eszel**?
- De igen, azt **eszem**.

4.3. Módszer

Az eddig bemutatott szempontrendszerre támaszkodva született meg a dolgozat módszertana. Első lépésként a 4.1-es részben felsorolt tankönyvek társalgásainak kigyűjtése történt szöveges dokumentumba, pontos bibliográfiai adatokkal az alábbi szempontokat is feltüntetve:

- a) a beszédhelyzet kategóriája
- b) a hierarchia
- c) az életkor
- d) a résztvevők közti viszony megjelölése
- e) T/V megjelölése

Az e) esetében az itt felsorolt tényezők utalnak a megnyilatkozás tegező vagy magázó voltára:

- a) interakciós mondatzók (pl. Szia! Jó napot kívánok! Bocsí!)
- b) igealak (E/3 zérómorféma)
- c) segédigés szerkezet (tetszik + -ni, tessék + -ni)
- d) személyes névmás (pl. te, ön, maga)
- e) birtokos személyjel (E/3)

Utána következett a társalgások kategorizálása a szempontrendszer alapján, kiemelve a szituációt mint változót. Ezután az adatok Excelbe lettek konvertálva abból a célból, hogy a táblázatok könnyebben kezelhetőek legyenek. Végezetül a tegezés és magázás elemzése történt

és a kapott eredményeket diagramokon is ábrázoltam. Az összesített eredményeket és az egyes tankönyvek beszédhelyzet szerinti számadatait oszlopdiagramokban, a tegezés-magázás arányainak eredményeit pedig kördiagramokban mutatom be.

A módszer pontos leírásához hozzátartozik pár megjegyzés az adatok elemzésével és kategorizálásával kapcsolatosan. A nem egyértelműen tegező vagy magázó szövegeket természetesen nem vizsgálom. A beszédhelyzetnek és jellemzőinek a hosszabb szövegekben való könnyebb megítélése miatt a minimum 4 beszélőváltásos (azaz minimum 5 soros) társalgások képezték a vizsgálat tárgyát. Ez alól csupán a 'bemutakozás' szituáció képez kivételt; a tankönyvek első fejezeteiben ugyanis sok rövid bemutatkozás látható, ahol kiemelt jelentőségű a tegezés-magázás és általában az udvariasság kérdése. A lyukas szövegek, feleletválasztós, hibakeresős és sorrendbe állítós dialógusok nem képezik a kutatás tárgyát, kizárólag az egyértelműen példaként szolgáló, zavaró tényezőt nem tartalmazó társalgások. Ez egy tankönyvre azonban nem vonatkozik: a *MagyarOK*-ban a lyukas szövegeket nem számolva alig lett volna elemezhető mennyiségű társalgás, így kivételt képez. A nem kölcsönös személyhasználatú társalgások („tegázódás”, azaz egyoldalú tegezés és visszamagázás, Deme, Grétsy & Wacha 1999, p. 65.o.) is a vizsgálat tárgyát képezik; ezeket a diagramokban a TV rövidítés jelzi. A tankönyvekhez tartozó hanganyagok írott változatát abban az esetben vizsgálom, ha a tankönyv fő részében jelenik meg szöveggént (azaz, ha átfedést képez a hanganyag a többi kritériumnak megfelelő dialógussal).

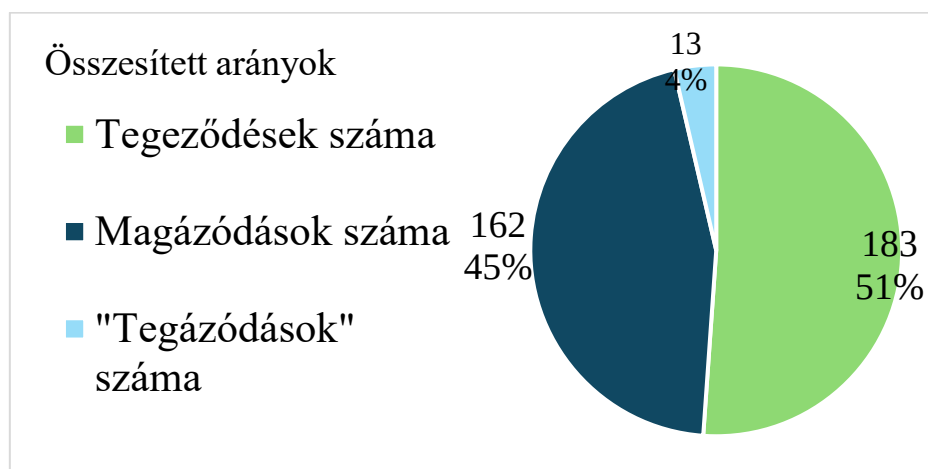
5. Eredmények

5.1. Tegezés-magázás a tankönyvek összesített eredményeiben

Az elemzett tankönyvekben összesen 358 társalgás került vizsgálatra. Ebből 183 db, tehát 51% tegező, 162 db, tehát 45% magázó, és 13 db, azaz 4% nem kölcsönös személyhasználatú „tegázó”. A magázások száma meglepően magas az előfeltevésekhez képest nemcsak szám szerint, de arányaiban is:

1. diagram

Az összesített tankönyvi tegezés-magázás aránya darabszámban és százalékban megadva

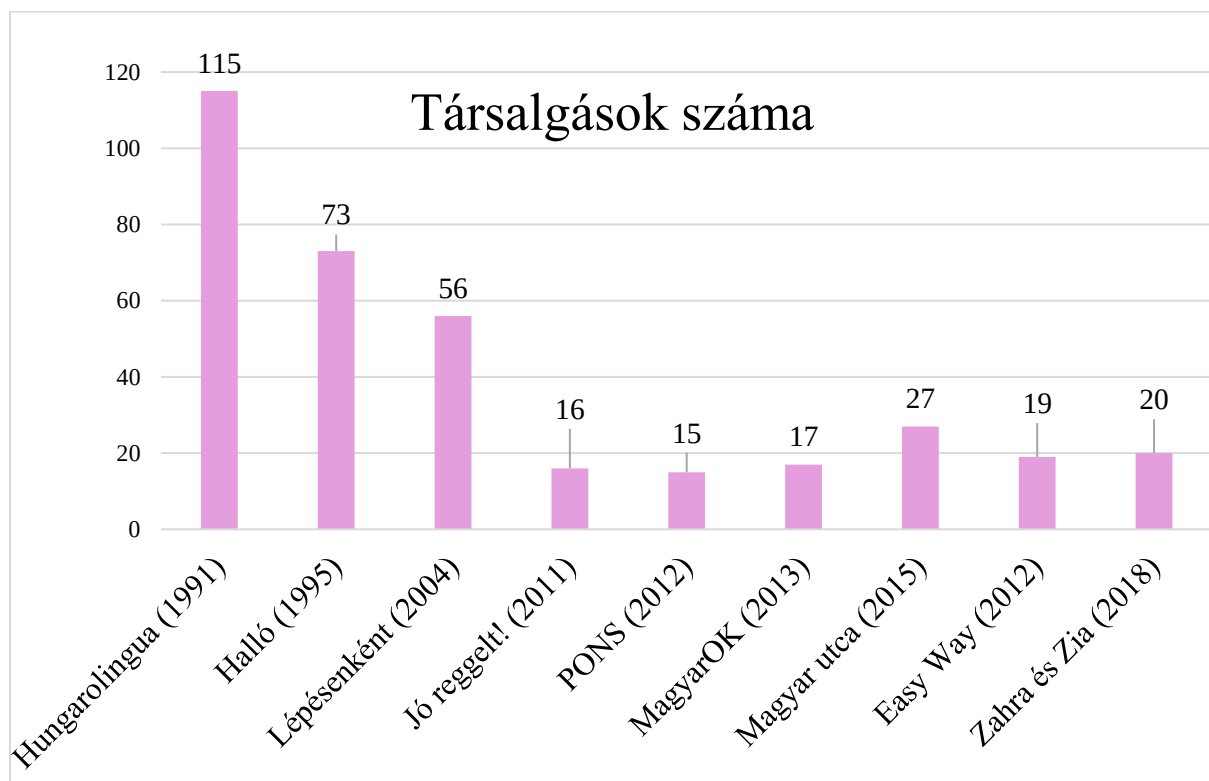
Az I. hipotézis tehát beigazolódott, bár a magázódó és nem kölcsönös személyhasználatú társalgások száma felülmúlja előzetes várakozásaimat, mivel minden kutatás szerint csökken a magázódás elterjedtsége (Szili, 2000).

5.2. A magázás aránya a régebbi és az újabb tankönyvekben

A 20-30 évvel ezelőtt megjelent tankönyvekben magasabb számban találunk magázódó társalgásokat, mint az elmúlt 15 évben kiadott tankönyvekben. Azonban az is kiderült, hogy a régebbi tankönyvekben maguknak a társalgásoknak is jóval nagyobb az aránya, mint az újabbakban: míg az előbbieken átlagosan 81 db, az utóbbiakban átlagosan 19 db társalgás található.

2. diagram

A társalgások száma egyes tankönyvekben

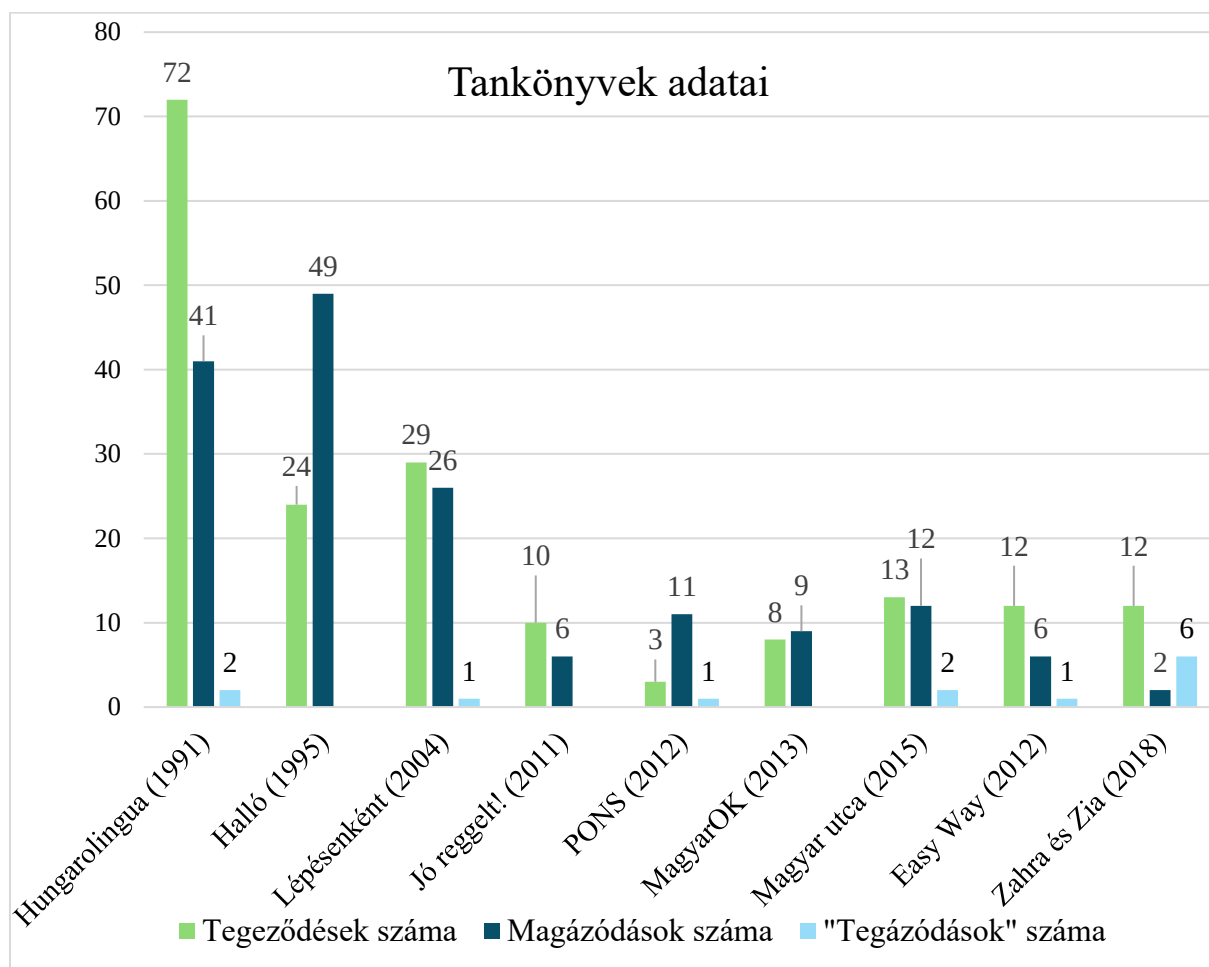

A társalgások számában láthatjuk az időbeli sorrendhez arányosan igazodó csökkenést.⁹ Az ezekben a kutatás összesített eredményeit bemutató diagramon a tegezés-magázás arányán kívül a nem kölcsönös személyhasználatú „tegázódások” száma is látszik:

⁹ A társalgások hossza bár nem képezi vizsgálat tárgyát, megjegyzendő, hogy szintén összefüggést mutat a tankönyv megjelenésével. Míg az újabb könyvek esetében maximum egyoldalas beszélgetéseket olvasunk, a *Hungarolingua*-ban van példa több oldalon keresztül tartó társalgásra is (Hlavacska, Hoffmann, Laczkó & Maticsák, 1996, p.p. 161-169).

3. diagram

Tegeződések, magázódások és „tegázódások” az egyes könyvekben

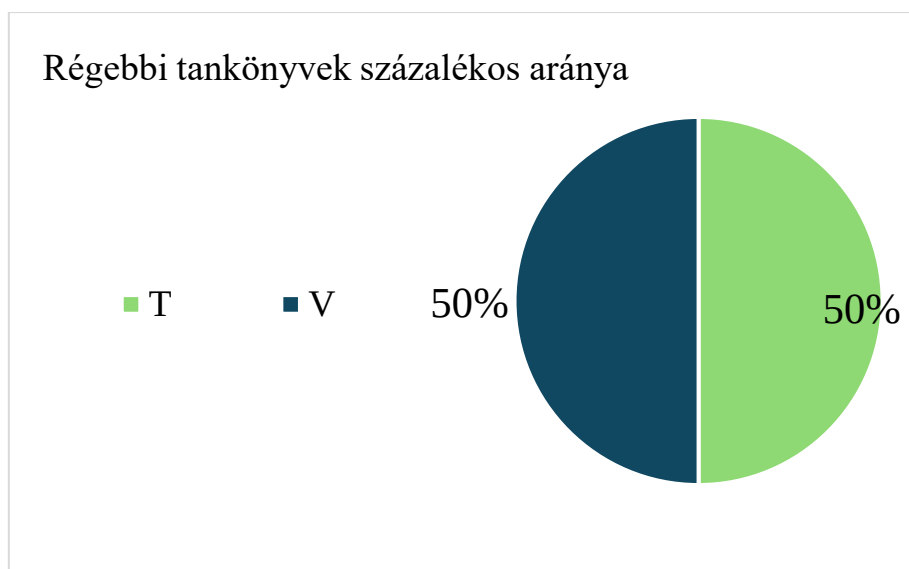

A tegezés-magázás egymáshoz mért arányában viszont érdekes, hogy a régebbiek közül egy tankönyvben, a Hallóban több a magázás; az újabbak közül viszonyt a *PONS* és a *MagyarOk* is több magázódó társalgást mutat. A *MagyarOK* tankönyvcsalád egyébként a kutatási anyagban egyedülként korpuszalapú, tehát a tankönyvben megjelenő szövegek az alapján készülnek, hogy „hogyan használják az anyanyelvi beszélők a nyelvüket, mely elemek (lexikai egységek, grammatikai és pragmatikai megoldások) kerülnek előtérbe adott közléshelyzetben” (Szita, 2020, p. 173.)

A régebbi és újabb tankönyvek összehasonlításához a magázás-tegezés arányának bemutatásában a százalékos eredmények az alábbiakban láthatók:

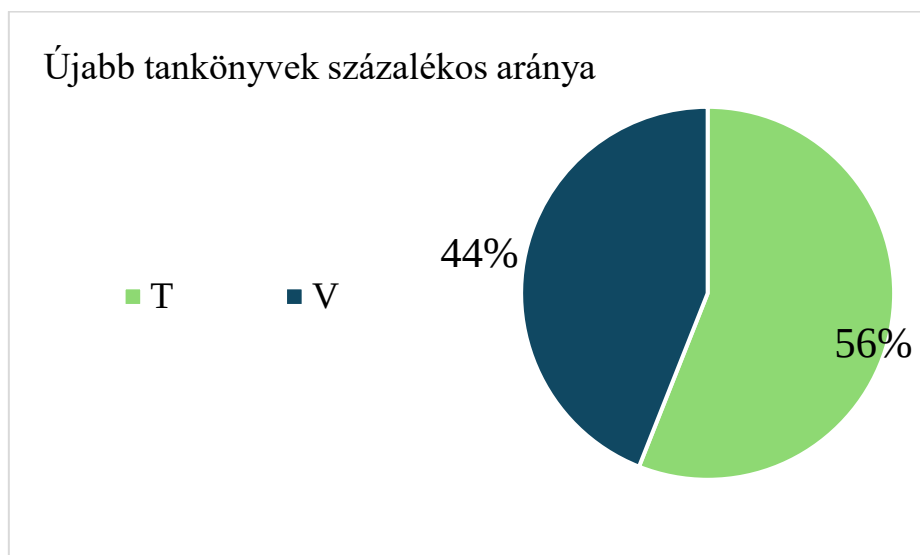
4. diagram

A tegezés-magázás százalékos aránya a régebbi tankönyvekben

5. diagram

A tegezés-magázás százalékos aránya az újabb tankönyvekben

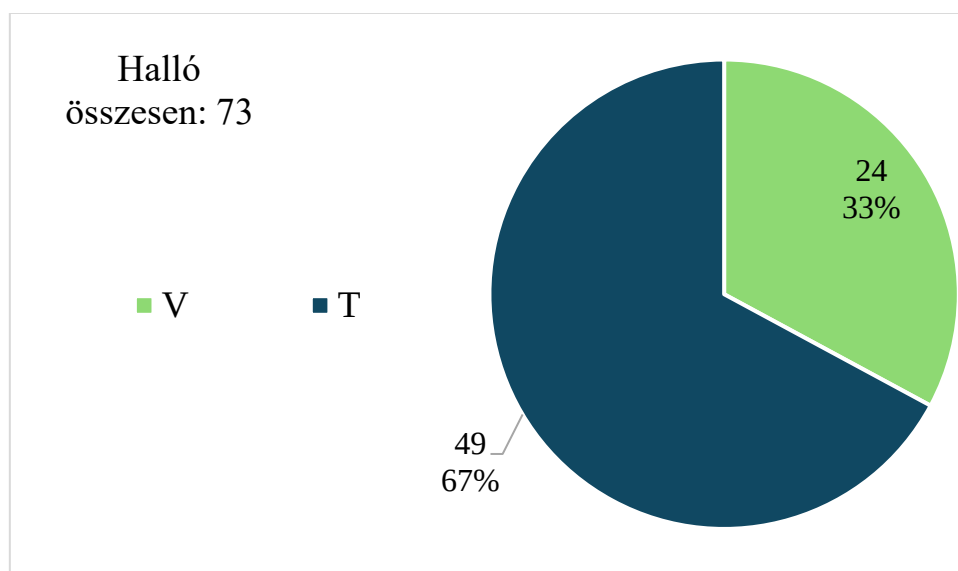
Beigazolódott tehát a II. hipotézis is abban az értelemben, hogy egyrészt a tegezés-magázás arányaiban mérve több a magázás a régebbi tankönyvekben, mint az újabbakban; másrészt szám szerint is jóval több (a régebbiekben átlagosan 39 magázó társalgás, az újabbakban átlagosan

8). Érdemes ugyanakkor részletesen megnézni egyes tankönyveket, mivel nagy eltérés figyelhető meg az udvariassági formákban.

Látványos, hogy a *Halló*ban haladja meg a legjobban a magázódó társalgások száma a tegeződőkéit. Az először 1995-ben kiadott tankönyv 2010-es kiadását vetettem vizsgálat alá (Erdős, & Prileszky, 2010), melyben összesen 73 társalgást elemeztem. Ebből 49 magázó és 24 tegező:

6. diagram

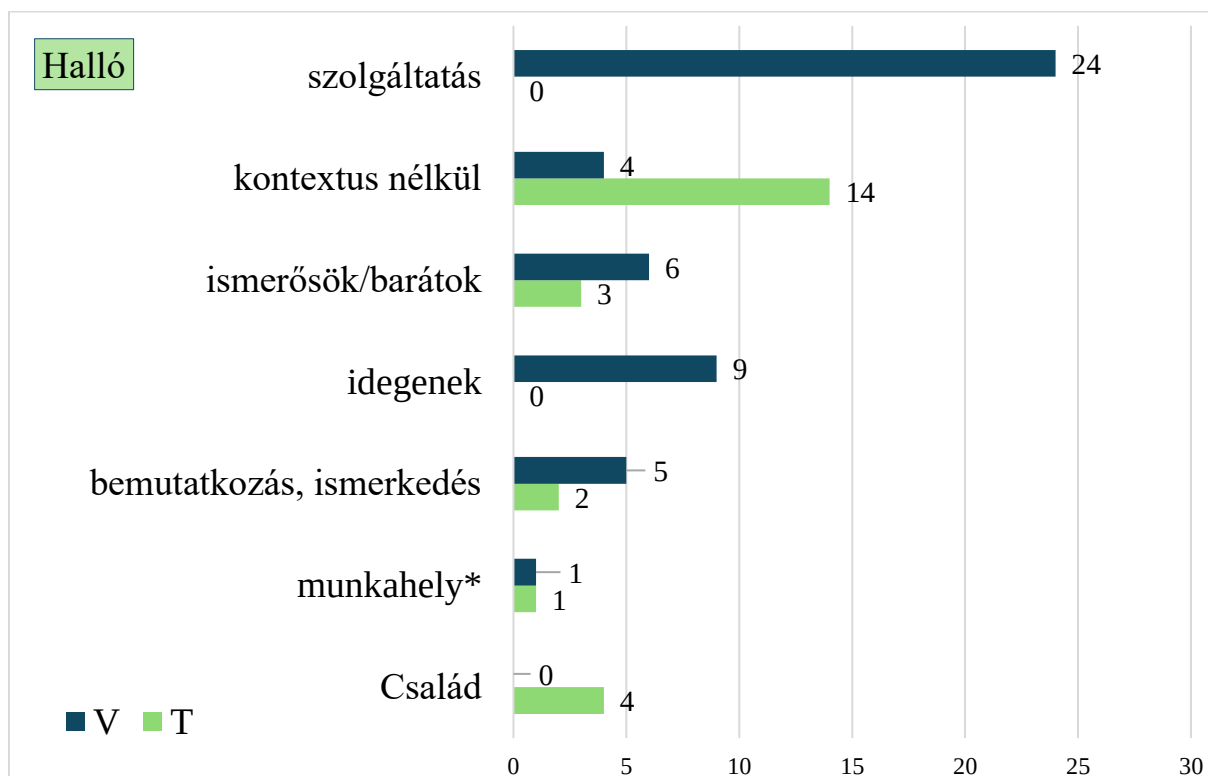
Tegezés-magázás arányai a Hallóban

A társalgások eleve magas száma mellett figyelemre méltó a magázás aránya. Egyik másik tankönyv sem rendelkezik ennyi formális stílusú beszélgetéssel. Végtelenül udvarias fordulatokat találunk szinte minden beszédhelyzetben. Ha a beszédhelyzetek tegezési-magázási arányát nézzük, láthatjuk, hogy csak a családtagok között kizárólagos a tegeződés, minden más beszédhelyzetben találunk magázó alakot. A szolgáltatás mint kommunikációs szintér emelkedik ki a magázó társalgások mennyiségét tekintve:

7. diagram

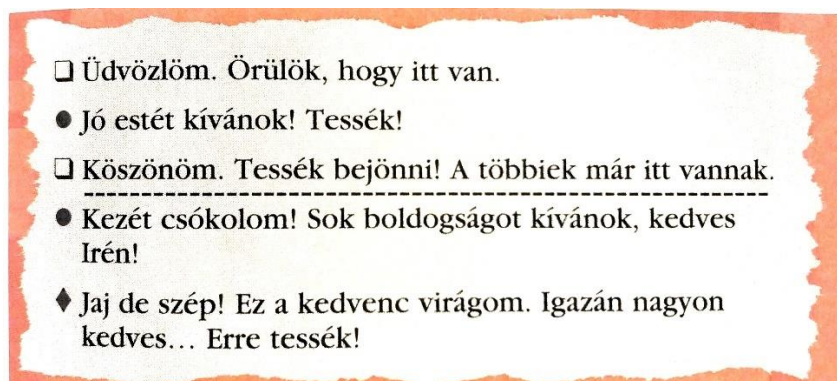
Tegezés-magázás aránya a Halló beszédhelyzeteiben

A szolgáltatás szinterei között van hivatal, bolt, étterem, orvosi rendelő, rendőrség, sőt, még talált tárgyak osztálya is; és minden esetben kizárólagos a magázás. Feltűnő, hogy még az 'ismerősök/barátok' beszédhelyzetben is a magázás jelenik meg nagyobb számban, az idegenek esetében kivétel nélkül, és bemutatkozáskor is túlnyomó többségben. Többször is megjelenik a vendégség mint szituáció; ezek bár az ismerősök/barátok kategóriába kerültek, de gyakran formális hangneműek:

2. kép

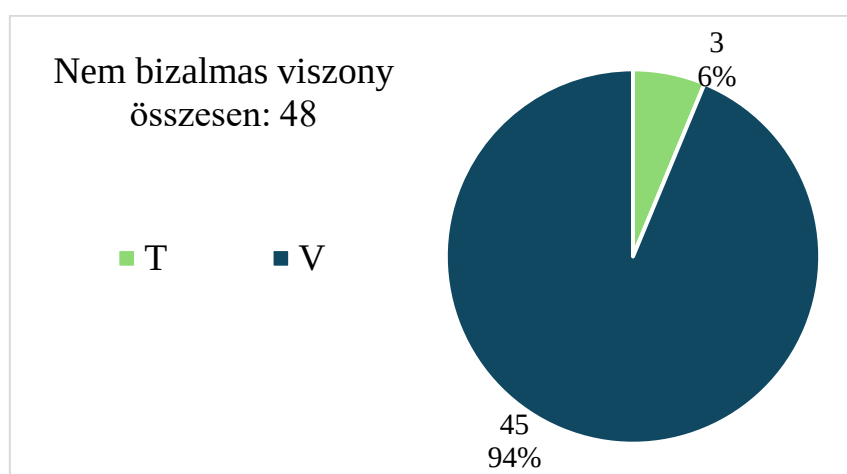
Vendégség mint szituáció a Hallóban (Erdős & Prileszky, 2010, p. 81.)

A családon kívül egyedül a kontextus nélküli beszélgetésekben jellemző a tegeződés. A 'munkahely' beszédhelyzetben jelzett csillag arra utal, hogy történik egy átváltás: Paul Braun és Kovács Péter megismerkedésükkor még magázódnak (2010, p. 53.) egy leckével később pedig már tegeződnek (2010, p. 60.) az átváltásnak viszont nem vagyunk tanúi. A *Halló* megszólítási adatai a szempontrendszerben elemezve az alábbi arányok szerint jelennek meg: ha van hierarchia vagy korkülönbség, akkor egyöntetűen magázódnak a résztvevők. Ha nincs korkülönbség vagy bizalmas a résztvevők viszonya, akkor éppen ellenkezőleg: 100%-ban a tegeződés jellemző. Ha nem bizalmas a résztvevők viszonya, valamelyest megoszlik a megszólítási stratégia, bár itt is 94%-os magázódás figyelhető meg:

8. diagram

Tegezés-magázás aránya a Hallóban, amennyiben nem bizalmas a beszélők viszonya

A *Halló*ban tehát egyértelműen látszik a magázó formák használatára való bátorítás. Ha az előzetes feltevés alapján kevesebb magázódást tartalmazó újabb tankönyveket közelebből vizsgáljuk a régebbiek tendenciáihoz képest, érdemes a felnőtt és a gyerek célközönségnek szóló tananyagokat külön-külön szemügyre venni az életkori sajátosságokat figyelembe véve.

A felnőtteknek szóló tankönyvek közül a *Jó reggelt!*-ben van a legkevesebb magázódó társalgás, összesen 6 db; de ezek is leginkább a szolgáltatás színterein kerülnek elő, ahol kivétel nélkül van hierarchia, és nem bizalmas a viszony. A tankönyv bemutatja a kávézóban való társalgást tegeződve és magázódva is:

3. kép

Kávézó mint beszédhelyzet a Jó reggelt!-ben (Gyöngyösi & Hetesy, 2024, p. 71.)

6/A. Mit parancsol?

- Jó napot kívánok! Mit parancsol?
- Jó napot! Kérek egy kávé és egy csokoládétortát.
- Tessék.
- Köszönöm. Mennyibe kerül?
- A kávé 390 forint, a csokoládétorta 450 forint.
- Tessék.
- Köszönöm. Viszlát!
- Viszlát!

6/B. Mit kérsz?

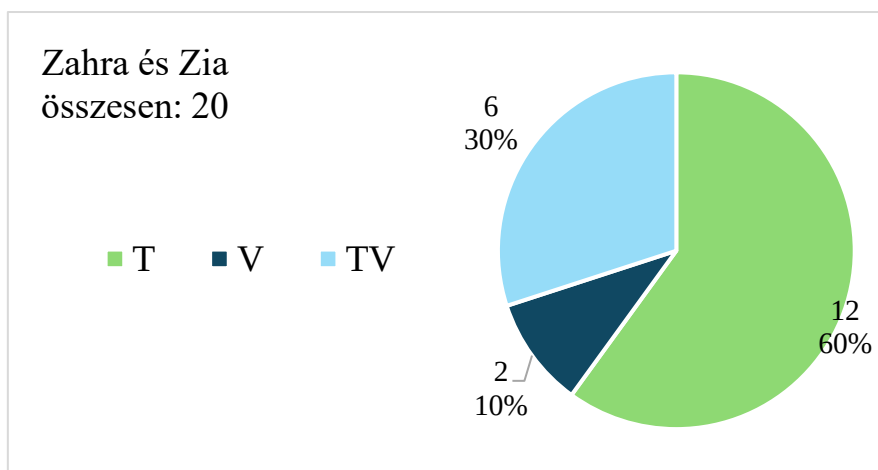
- Szia! Mit kérsz?
- Szia! Egy csokitortát és egy kávé kérek.
- Sajnos nincs csokitorta.
- És ananásztorta van?
- Igen, van.
- Jó, akkor egy ananásztortát kérek.
- Tessék, az ananásztorta és a kávé. Kérsz még valamit?
- Köszönöm, nem kérek. Mennyibe kerül?
- Egy torta és egy kávé, összesen 840 forint.
- Bocsánat, mennyi?
- 840 forint.
- Tessék.
- Köszönöm!

Ha pedig a gyerekeknek szóló könyveket vizsgáljuk, a *Zahra és Zia* rendelkezik a legkevesebb magázódó társalgással:

9. diagram

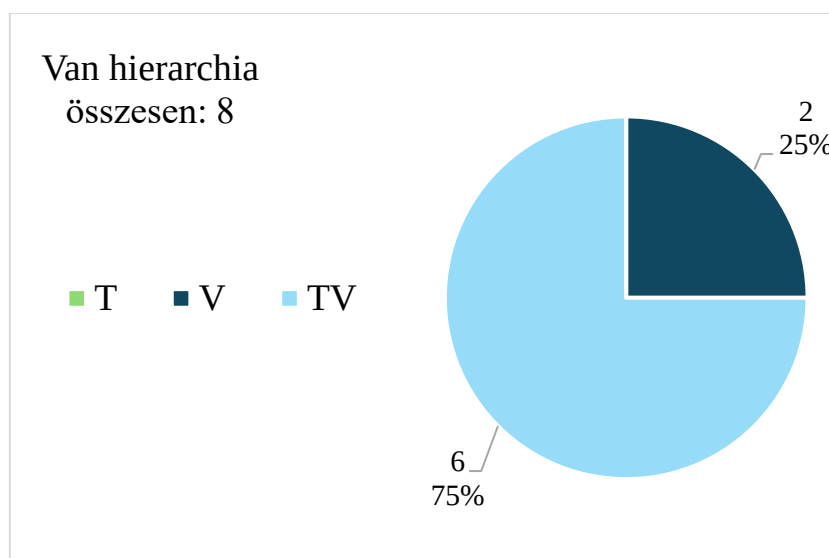
Tegezés-magázás arányai a Zahra és Zia-ban

Kölcsönös magázódás összesen 2 alkalommal fordul elő, amikor az iskolában a felnőttek egymással beszélgetnek; nem kölcsönös személyhasználat, azaz „tegázódás” pedig 6 társalgásnál jelenik meg, amikor felnőtt-gyerek párbeszédnek vagyunk tanúi, tehát van korkülönbség, illetve a tanár-diák viszony miatt hierarchia. A gyerekek egymással egyértelműen tegeződnek, a felnőttek nagyrészt magázódnak. A *Zahra és Zia* szempontrendszer szerinti elemzésében a hierarchia és a nem bizalmas viszony bizonyult meghatározónak:

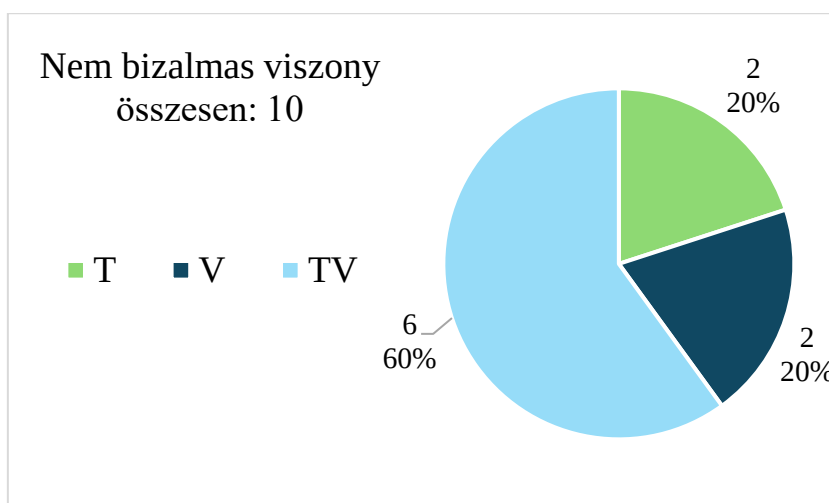
10. diagram

Társalgások hierarchia esetén a Zahra és Zia-ban

11. diagram

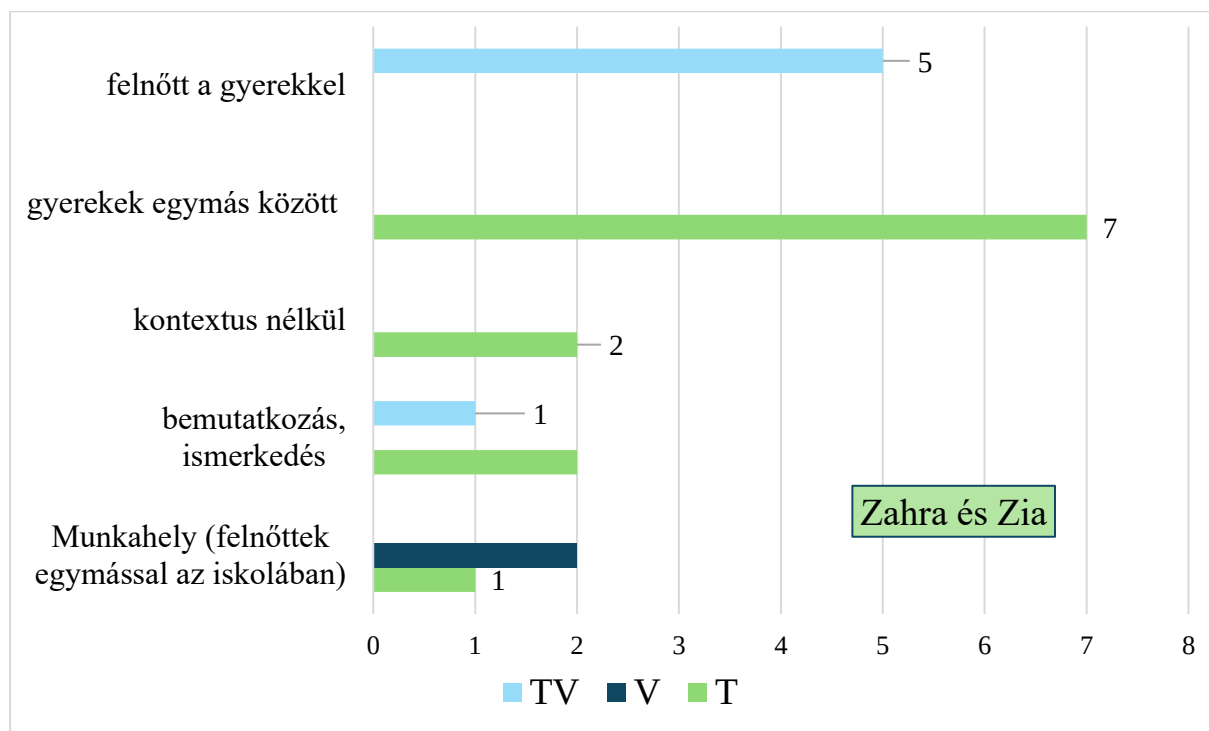
Társalgások nem bizalmas viszony esetén a Zahra és Zia-ban

A *Zahra és Zia* sajátos beszédhelyzeteket mutat be nem a felnőttek szóló könyvekhez képest, mivel a legtöbb társalgást az iskolai kommunikációs színtérben mutatja be. Éppen ezért az elemzés során inkább az életkorbeli különbségekre helyeztem a hangsúlyt:

12. diagram

A *Zahra és Zia* beszédhelyzetei

A gyerek-felnőtt beszélgetések érdekessége a nem kölcsönös személyhasználat mellett, hogy míg a gyerekek köszönéssel és nominális megszólítással gyakran jelzik, hogy magázva fordulnak a felnőttek felé (4. kép); addig igealakokkal, segédigék szerkezettel egyszer sem, csupán egy „Ön” névmást találunk (5. kép):

4. kép

Gyerek-felnőtt beszélgetések a Zahra és Ziában (Lukács-Somos, Ottucsák & Székely, 2022, p. 42.)

- Csókolom!	- Csókolom!
- Szia! Mit kérsz?	- Szia! „A” menüt vagy „B” menüt kérsz?
- Egy „A” menüt kérek szépen.	- „B” menüt kérek szépen.
- Levest is kérsz?	- Főzeléket is kérsz?
- Igen. Csirkét és krumplit is szeretnék, de almát nem kérek.	- Nem, köszönöm. Nem szeretem a tökfőzeléket.
- Rendben. Tessék! Jó étvágyat!	- Csokitortát kérsz?
- Köszönöm szépen!	- Persze! Imádom a tortát!
	- Jó, tessék! Jó étvágyat!
	- Köszönöm szépen!

5. kép

Megszólítás magázó névmási alakkal a Zahra és Ziában (Lukács-Somos, Ottucsák & Székely, 2022, p. 20.)

- Jó napot kívánok! Zahra vagyok. Kongói vagyok. Angolul és franciául beszélek. És ön?
- Szia, Zahra! Nagy Tamás vagyok. Magyar vagyok. Magyarul és franciául beszélek.

A másik gyerekeknek szóló könyv, a *Hungarian the easy way* szintén iskolai környezetben mutatja be a tegezés-magázás kérdéskörét. Itt azonban csak egy alkalommal van példa a nem kölcsönös személyhasználatra, amikor Lóri az igazgatóval beszélget:

6. kép

Igazgató-diák párbeszéd a Hungarian the easy way-ben (Durst, 2012, p. 50.)

- Lóránt! A tanárok panaszkodnak. Mindig késel, nem figyelsz, eszel az órán. És dohányzol a WC-ben.
- Igazgató úr mindent tud.
- Miért késel minden reggel?
- Hát... Reggel fáradt vagyok.
- Miért nem figyelsz az órákon?
- Mert az irodalom nem érdekes, a földrajz unalmas, Kovács tanár úr is unalmas...
- Miért eszel az órán? Miért nem otthon eszel?
- Ha unatkozom, mindig eszem. Az órák unalmasak, és én unatkozom.
- Lóránt! Te egy okos gyerek vagy, de ha az iskolában nem viselkedsz jól, akkor baj lesz. A Sárga Gimnázium egy jó gimnázium. Itt jó tanárok dolgoznak, itt okos diákok tanulnak, de te...

Tehát a kölcsönös magázódás és általánosságban a magázó alakok használata valóban a régebbi tankönyvekben figyelhető meg jobban; ha viszonyt hangsúlyt szeretnénk helyezni a nem kölcsönös személyhasználat bemutatására és szabályaira, akkor hasznos lehet, ha gyerekeknek szóló tankönyv kerül a kezünkbe (azzal a feltétellel, hogy utóbbiakban az életkorbeli különbség minden más tényezőt felülmúlva indokolja a kölcsönösség hiányát).

5.3. Magázódó beszédhelyzetek a tankönyvekben

A szolgáltatás igénybevétele mint beszédhelyzet minden tankönyvben megjelenik.¹⁰ A leggyakrabban az étterem, a kávézó/cukrászda és a bolt kerül elő, emellett előfordul hivatal, fodrászat, rendőrség, könyvtár, szálloda, taxi, posta, bank, jegypénztár stb. A *Lépésenként* magázódó társalgásainak legnagyobb része is a szolgáltatás színterén zajlik, pl. kocsma, étterem, esetleg orvosi rendelő:

¹⁰ A *Zahra és Zia* elemzésében a beszédhelyzetek között nem kapott helyet (az iskolai közeg miatt), de az ebédlőben és a buféban tulajdonképpen szolgáltatásra jellemző kommunikációs színteret láthatunk. (Lukács-Somos, Ottucsák & Székely, 2022, p. 50.)

7. kép

Orvos-beteg párbeszéd a *Lépésenként*-ben (Durst, 2017, p. 54.)

– Jó napot, Doktor úr!

– Jó napot! Hogy van?

– Rosszul. Beteg vagyok.

– Én is. Mindenki beteg.

– Doktor úr is köhög?

– Igen... Itt mindenki köhög.

– Mézes tea! Doktor úr! A mézes tea nagyon jó! Mi mindig mézes teát iszunk, ha köhögünk.

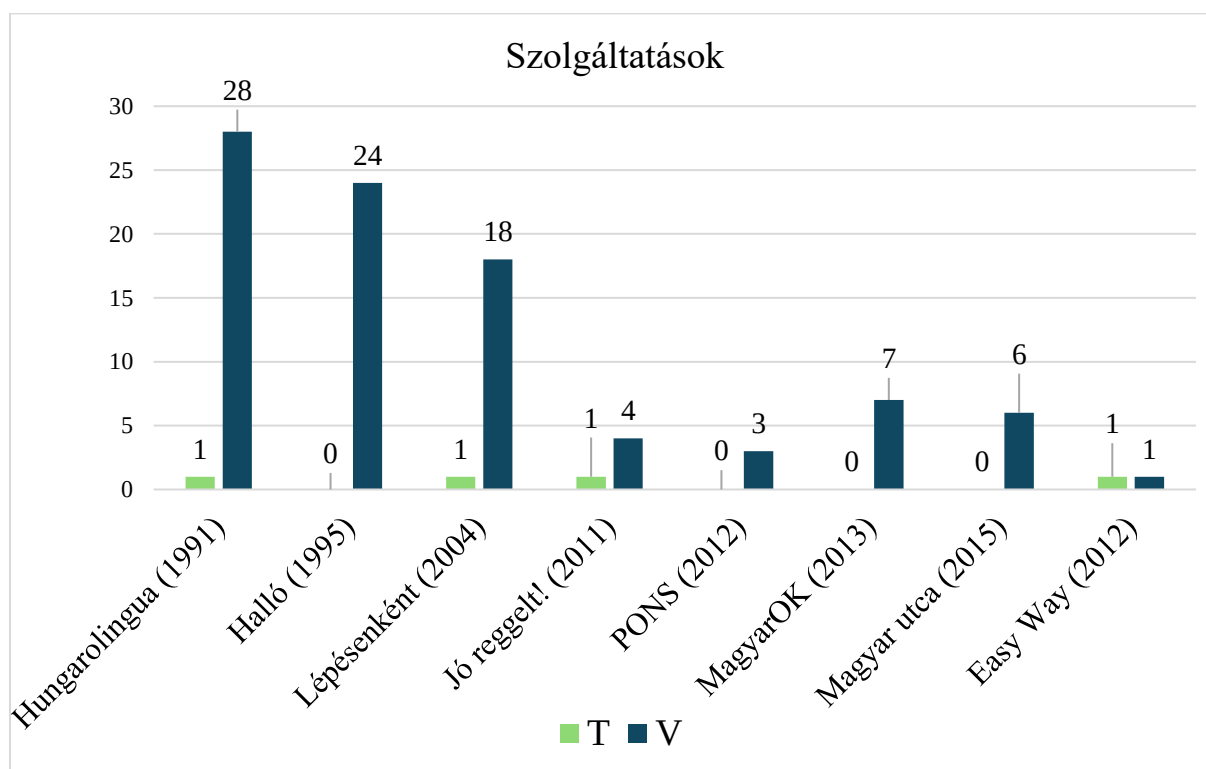
– Köszönöm. Jó ötlet. Munka után én is iszom mézes teát.

A szolgáltatásokra vonatkozó eredmények a tankönyvekben egy-két kivétellel magázódást mutatnak:

13. diagram

Szolgáltatások tegezési-magázási aránya az egyes tankönyvekben

5.4. Segítség és magyarázat a tankönyvekben a tegezés-magázás használatához

A kutatás talán legfontosabb kérdése, hogy a tegezés-magázás kulturális és társadalmi vonatkozásait tekintve milyen információk egészítik ki a tankönyvekben talált társalgásokat. Ha a meglepően nagy arányú kontextus nélküli beszélgetést vesszük alapul, akkor a 358-ból 55 alkalommal nem kapunk információt a társalgás körülményeiről, ezáltal nincs ok-okozati összefüggés a megszólítási stratégia és 4.2. pontban említett „Ki? Kinek? Hol? Mikor?” között. A többi beszédhelyzetben általában egyértelmű, hogy a hierarchia, az életkor vagy a résztvevők viszonya, esetleg ezek közül több határozza-e meg a választást. Előfordul, hogy ugyanaz a beszélgetés tegeződve és magázódva is megjelenik a tankönyvben, az ilyen esetekben valamilyen módon feltűnik különbség a megjelenítésben:

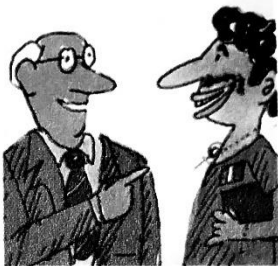
8. kép

Ugyanaz a társalgás tegezve és magázva a Hungarolingvában (Hlavacska, Hoffmann, Laczkó & Maticsák, 1996, p. 43.)

És ön kicsoda?

- Szia!
- Szia!
- Te magyarul tanulsz?
- Igen.
- Olasz vagy?
- Igen.
- No, szia!
- Szia!

- Jó napot kívánok!
- Jó napot!
- Ön magyarul tanul?
- Igen.
- Ön olasz?
- Igen.
- Viszontlátásra!
- Viszontlátásra!

A *MagyarOk* egyéni megoldásként minden gyakorló párbeszédben megadja a tegező és magázó alak használatának lehetőségét:

9. kép

A tegező és magázó párbeszéd együttes bemutatása a MagyarOK-ban (Szita & Pelcz, 2022, p. 36.)

d) Játsszanak párbeszédeket a minta alapján!

😊	– Van az irodádban nyomtató? – Van az irodájában nyomtató?	😞
• Igen, van. És a tiédben? És az Önében?	• Nem, nincs. / Nincsen. És a tiédben? És az Önében?	
– Ott van. / Az enyémben van. ↔ Ott nincs. / Az enyémben nincs.	– Ott is van. / Az enyémben is van. ↔ Ott sincs. / Az enyémben sincs.	

Ezek a társalgások nemcsak rövidségük miatt nem szerepelnek az elemzésben, hanem azért sem, mert ezekben a nyelvtani forma hangsúlyozódik, azaz jellemzően nem kapunk információt a beszédhelyzetet befolyásoló tényezőkre, így nem derül ki, mely esetben kell a baloldali, és mely esetben a jobboldali oszlopot választva gyakorolniuk a nyelvtanulóknak. Így felértékelődik a tanári magyarázat, ugyanakkor lehetőség nyílik arra is, hogy felkészítsék a nyelvtanulót a nyelvhasználati helyzetekben szükséges döntéshozatalra. A kezdő szintű tankönyv azt a megoldást is alkalmazza, hogy a feladatleírásban szövegesen jelzi, hogy az adott párbeszéd informális-e vagy formális. A bemutatkozásoknál I és F rövidítéssel jelöli és rajzokkal illusztrálja (10. kép), máshol hosszabb párbeszédnél is megadja az instrukcióban (11-12. kép). Az előbbi esetében a rajzok szolgáltatnak adatot a forma indoklásához (például a pincér és a vendégek formális köszönésében):

10. kép

Informális és formális köszönések és bemutatkozások a MagyarOK-ban (Szita & Pelcz, 222, p. 15.)

KÖSZÖNÉS, BEMUTATKOZÁS

1. Köszönések. Olvassa el, és hallgassa meg a köszönéseket! (tegezés/informális = I, önözés/formális = F) 🗣️

a) Találkozás

Jó reggelt kívánok! (F)
Jó reggelt! (F/I)

Jó napot kívánok! (F)
Jó napot! (F)

Jó estét kívánok! (F)
Jó estét! (F)

A hosszabb párbeszéd esetében azt láthatjuk, hogy ugyanazok a szereplők először tegeződve majd magázódva társalognak. Az első instrukció zárójelben jelzi, hogy a párbeszéd informális:

11. kép

MagyarOk informális párbeszéd (Szita & Pelcz, 2022, p. 22.)

b) Olvassa el, és hallgassa meg a következő (informális) párbeszédet!

Tímea: Szia! Tímea vagyok.

Anna: Anna. Nagyon örülök.

Tímea: Én is. . . Magyar vagy, ugye?

Anna: Igen.

Tímea: Budapesten élsz?

Anna: Nem, Debrecenben.

Tímea: És miért tanulsz csehül?

Anna: Mert a barátom cseh.

Tímea: Tényleg? És milyen nyelven beszéltek otthon?

Anna: Magyarul és néha egy kicsit csehül. Patrik, a barátom nagyon jól tud magyarul.

Tímea: Érdekes. Az én barátom is cseh. Mi otthon csehül beszélgetünk.

A második instrukció pedig az önözést emeli ki, zárójelben jelezve, hogy ez a formális verzió:

12. kép

MagyarOk formális párbeszéd (Szita & Pelcz, 2022, p. 23.)

e) Egészítse ki a dialógust a b) feladat alapján, önözve (formálisan)!

Tímea: Jó napot kívánok! Kiss Tímea vagyok.

Anna: Jávor Anna. Nagyon örülök.

Tímea: Én is. Ön magyar, ugye?

Anna: Igen.

Tímea: Budapesten él.....?

Anna: Nem, Debrecenben.

Tímea: És miért tanul..... csehül?

Anna: Mert a barátom cseh.

Tímea: Tényleg? És milyen nyelven beszél..... otthon?

Anna: Magyarul és néha egy kicsit csehül. Patrik, a barátom nagyon jól tud..... magyarul.

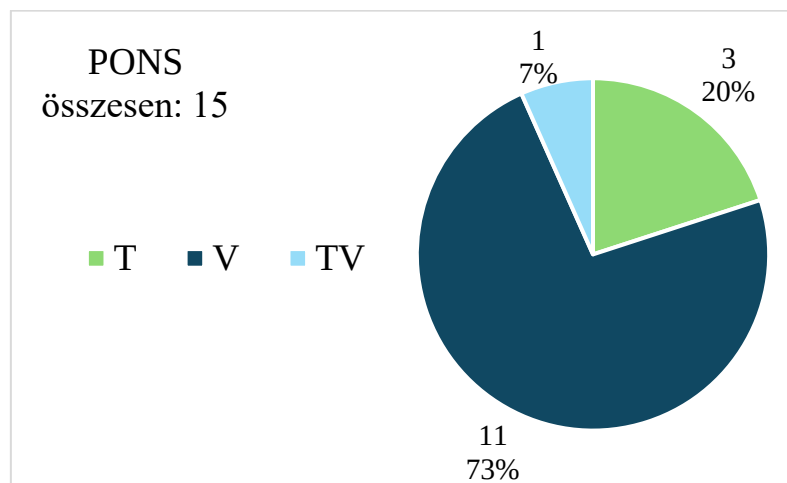
Tímea: Érdekes. Az én barátom is cseh. Mi otthon csehül beszélget.....

Az utóbbi két párbeszéd nemcsak bemutatja, de egyúttal gyakoroltatja is a tegezés-magázás ragozási alakjainak különbségét. Mindazonáltal arra itt nem kapunk információt, hogy az első esetben miért informális, a másodikban pedig ugyanazokkal a szereplőkkel miért formális a társalgás. A magázódó társalgások számát tekintve egyébként a *MagyarOk* is a szolgáltatás színterén mutat nagyobb számokat. A hierarchia és a bizalmas viszony bizonyult döntő érvényűnek, látható hierarchia esetében egyöntetűen magázódnak, a nem bizalmas viszony is nagyrészt magázódást von maga után, a bizalmas viszonyban lévők pedig minden esetben tegeződnek.

A *PONS*-ban az újabb könyvek közül egyedülként a magázás van többségben, 15 társalgás elemzéséből a következő arányok születtek:

14. diagram

Tegezés-magázás aránya a PONS-ban

Láthatjuk, hogy itt is jelen van a nem kölcsönös személyhasználat, a „tegázódás”. A tankönyv témája iskolai környezetben kap helyet, így az egyetlen „tegázódó” társalgás tanár-diák beszélgetés, Kevint faggatják a gyerekek:

13. kép

„Tegázódó” társalgás a PONS-ban (Sántha, & Sántha, 2012, p. 32.)

Kata: A tanár bácsi tud kosarazni?
Zsolt: Persze! Minden amerikai tud kosarazni!
Kevin: Tudok kosarazni. Nem vagyok egy Michael Jordan, de elég jól tudok. És ti?
Kata: Én nem tudok.
Zsolt: Én tudok! És a tanár bácsi tud focizni?
Kevin: Tessék? Focizni?
Zsolt: Focizni ... futballozni ... rúgni a labdát a kapuba. Góóóóóó!
Kevin: Értem! Focizni ... Sajnos nem tudok. És te, Zsolt?
Zsolt: Én jól tudok! Imádok focizni!
Kata: A tanár bácsi szeret sakkozni? Az anyukám nem tud, de az apukám nagyon szeret sakkozni.
Kevin: Én nem nagyon tudok sakkozni, de szeretek.
Kata: Zsolt jól tud sakkozni!
Kevin: Igen? Gratulálok!
Zsolt: És a tanár bácsi tud paprikás csirkét főzni?
Kevin: Hát persze! A paprikás csirke a kedvenc magyar étellem!

A *PONS* azért is fontos a IV. hipotézis szempontjából, mert tanúi lehetünk két idegen között a tegezés felajánlásának és a kölcsönös magázódásról a kölcsönös tegeződésre való váltásnak:

14. kép

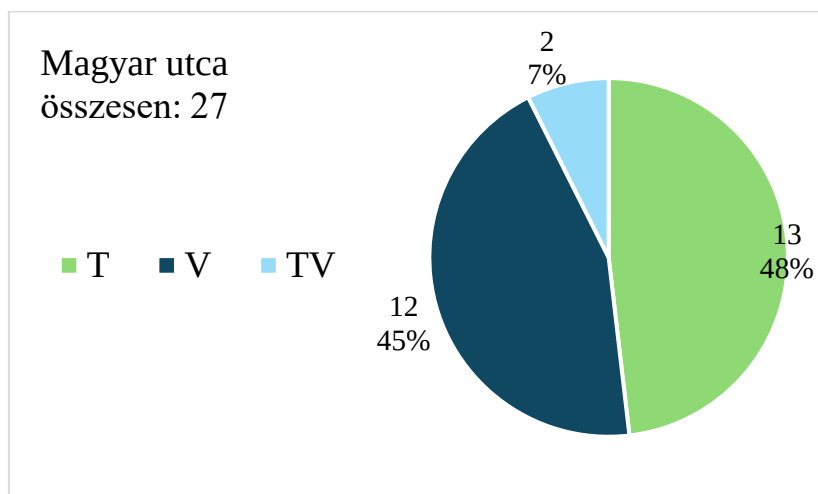
Magázódásról tegeződésre váltás a PONS-ban (Sántha, & Sántha, 2012, p. 84.)

Kevin (megállítja Csabáékat – stops Csaba and company):
Bocsánat! Külföldi vagyok, és nem nagyon ismerem a Nyugatit.
Nem tudja, honnan indul a vonat Vácra?
Csaba: De tudom! A 4. vágányról. Jöjjön velünk, mi is Vácra megyünk!
Nem kell sietni! Még van tizenöt perc. Bemutakozom:
Kovács Csaba vagyok, programozó matematikus. Bemutatom a
barátnőmet, Bogit, az ő főnökét, Danutát és Danuta nagymamáját.
Kevin: Örvendek. Én Kevin Smith vagyok Amerikából, Wisconsin államból.
Bogi: Milyen kicsi a világ! Úgy látszik, ma mindenki Vácra megy kirándulni!
Danuta: És mit csinál itt Magyarországon, Kevin?
Kevin: Egy iskolában tanítottam angolt és németet. Nagyon érdekes volt,
de most visszamegyek Amerikába. Egy biztos: visszajövök, mert
nagyon jól érzem magam itt, Magyarországon. És Ön mivel foglalkozik?
Danuta: Egy lengyel-magyar-német vállalkozás egyik vezetője vagyok.
Egyébként tegeződjünk, jó? Szervusz!
Kevin: Szervusz! Szervusztok!
Csaba: És persze majd pertut is iszunk Vácon egy étteremben.
Bogi: De csak az összes templom és múzeum után! Első a munka, aztán
a szórakozás! Tudjátok, milyen sok látnivaló van ebben a csodás
barokk kisvárosban! Vácot nagyon szeretem, mert a szülő-
városom. Én leszek az idegenvezető! Menjünk!

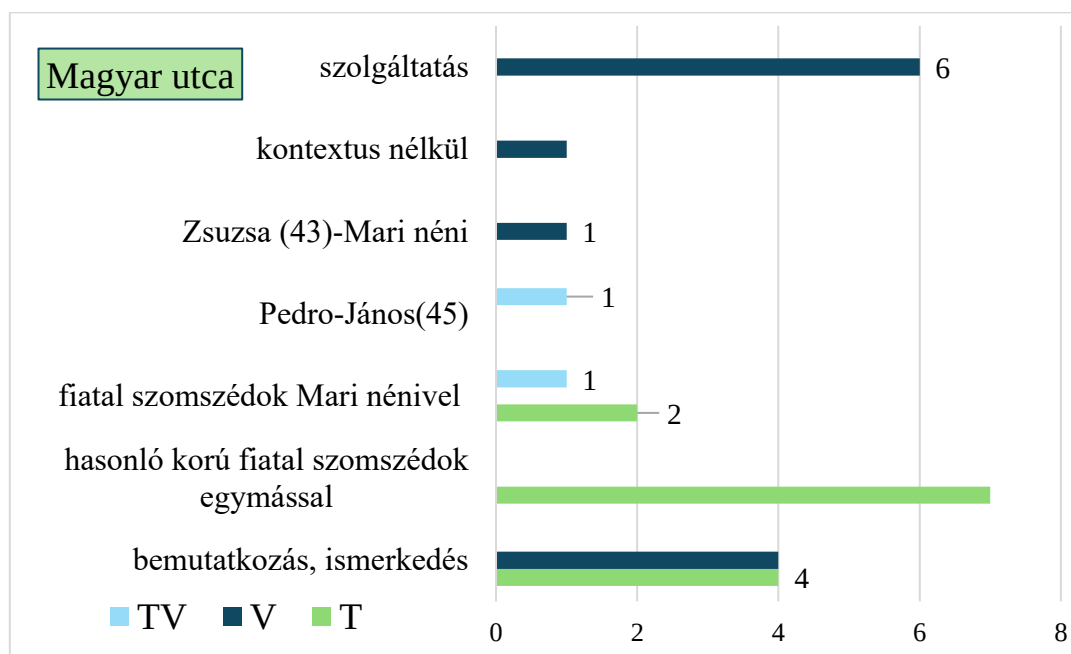
Mivel Danutáék összeismerkedtek Kevinnel és magukkal invitálták a kirándulásra, emellett feltehetően körülbelül egyidősek, Danuta felajánlotta a tegeződést. A beszélgetés elején a magázódást ebből következően az indokolja, hogy a hasonló kor ellenére a felnőttek nincsenek bizalmas viszonyban, idegenek. A tankönyvekben található segítség és magyarázat, illetve a tegeződésről magázódásra való átváltás kérdésében a *Magyar utca* társalgásait is érdemes szemügyre venni. A tegezés-magázás majdnem egyenlő arányban van jelen, és találunk „tegeződést” is:

15. diagram

A tegezés-magázás-„tegázódás” arányai a Magyar utcában

A beszédhelyzetei viszont sajátosak: a *Zahra és Zia*hoz hasonlóan a kommunikációs szintér majdnem az összes társalgásnál megegyezik, ugyanis a szomszédok társalognak egymással. Emiatt itt szintén az életkor határozza meg a beszédhelyzeteket:

A *Magyar utcában* pontosan tudjuk a szereplők életkorát (Pedroét kivéve), ami megkönnyítheti a megszólítási stratégiák életkorral való összefüggéseinek megértését. A hasonló korú fiatal szomszédok Pedro, Anna (21), Emma (24), Attila (22) és Tamás (30); Mari néni pedig 72 éves.

A huszonévesek és Mari néni között egy alkalommal egyértelmű „tegezódás” van használatban, két alkalommal viszonyt nem kölcsönös tegezódás: Mari néni tegezi Annát és Pedrot, ők viszont nominális megszólításon kívül nem használnak igealakot vagy névmást (Szili et al, 2018, p. 85.) A *Magyar utca* egyéként a 43 éves Zsuzsa és Mari néni között bemutatja és magyarázza a tetszikelést is:

15. kép

Tetszikelés a Magyar utcában (Szili et al, 2018, p. 28.)

Zsuzsa asszony: Jó napot, Mari néni! Hogy tetszik* lenni?

Mari néni: Hát, ma sajnos egy kicsit rosszul.

16. kép

Tetszikelés magyarázata a Magyar utcában (Szili et al, 2018, p. 29.)

* tetszik + lenni: udvarias forma (főként a fiatalok használják idősebbekkel szemben)

A PONS-on kívül a *Magyar utca* tartalmaz egyedül váltást. Először a 21 éves Anna és a 35 éves Hans beszélgetnek, ahol a magyarázat alapján a magázódást a felnőttek közötti nem bizalmas viszony indokolja (15. kép). Majd Anna a 32 éves Claudiával beszélget, aki felajánlja a tegezódést, amit Anna megköszön, de először zavarban van, mielőtt magabiztosan használná a tegező formát (16. kép).

15. kép

Magázódás indoklása a Magyar utcában (Szili et al, 2018, p. 153.)

Anna néha cikkeket ír egy újság számára. Most éppen interjút készít a Magyar utca 1.-ben. A téma: hogyan élnek az emberek a kerületben, mikor vásárolnak, mivel közlekednek, hogyan szórakoznak a hétvégén. Először Hansszal beszélget. Hans 35 éves, Anna 21, tehát felnőttek és nem ismerik jól egymást, így *magázódnak*.

Anna: Általában mikor vásárolnak?

Hans: Hétköznap nagyon elfoglaltak vagyunk, így pénteken este vagy szombaton délelőtt vásárolunk. Ha jó idő van, szívesen megyünk piacra, mert ott mindig kapunk friss zöldséget vagy gyümölcsöt. A magyar gyümölcsök nagyon finomak, különösen a sárgabarack, a meggy, a jonatán alma.

Anna: Járnak étterembe Budapesten?

Hans: Szívesen főzök, de ha nem érek rá, étteremben eszünk.

Anna: Ön főz? Gratulálok! A magyar férfiak ritkán főznek. És milyen étterembe mennek?

Hans: Magyarországon vagyunk, tehát általában magyarba, de vannak jó olasz, francia, japán éttermek is.

16. kép

Tegeződés felajánlása és váltás a Magyar utcában (Szili et al, 2018, p. 153.)

Anna: Bocsánat, ráér egy kicsit? Interjút készítek a Kerületi Híradó számára.

Claudia: Persze. De *tegeződjünk!*

Anna: Köszönöm. Általában mit csinálnak... őöö... mit csináltak szombaton és vasárnap itt, Magyarországon?

Claudia: Színházba nem megyünk, mert nem beszélünk olyan jól magyarul, de múzeumba, koncertekre gyakran. No és persze utazunk az országban. Már nagyon sok magyar városban voltunk.

Anna: Sportoltok valamit?

Ebből azt látjuk (és a nyelvtanuló azt a következtetést vonhatja le), hogy az idősebb ajánlja fel a tegeződést a fiatalabbnak, akinek ezt illik megköszönnie és elfogadnia, még ha elsőre furcsának érzi is az új megszólítást. Ez a társalgás egy mindennapi életben előforduló beszédhelyzetet és reakciót mutat be, és az egyes részletei (például az életkor vagy a felajánlásra adott reakció) tanári magyarázattal összefűzve sokat segíthetnek a nyelvtanulónak, hogy

közelebb kerüljön ehhez a komplex rendszerhez, amit a magyar társadalmi-közösségi viszonyok és a nyelvhasználat együttesen alkotnak.

A IV. hipotézis a tankönyvek összességét tekintve beigazolódott: kevés segítség jelenik meg a tegezés-magázás különböző formái között való választáshoz, a használathoz, a beszédhelyzet azon összetevőinek felismeréséhez, amelyek meghatározzák a megfelelő megszólítási formát.

6. Összegzés

A kutatás céljaként a legelterjedtebb tankönyvek írott társalgásaiban fellelhető, a tegezéshez és magázáshoz kapcsolódó információk összegyűjtését határoztam meg. Ezeket az információkat olyan egységekbe csoportosítottam, amelyek számarányokban, diagramokban bemutatva rávilágítanak a magyar mint idegen nyelv oktatásának egy fontos aspektusára; és példákkal alátámasztva segítik a magyar mint idegen nyelv tanárok munkáját a tananyagismeret pragmatikai megközelítésével. A tankönyvi szövegek természetesen csupán egy részét képezik a nyelvtanulót érő rengeteg információnak és ingernek a célnyelvhez kapcsolódóan. Azonban ez a rész legalább olyan fontos, mint a nyelvtani táblázatok vagy a kiejtési gyakorlatok.

Az I. hipotézisben megfogalmazott tegezési többség beigazolódott, de a vártnál nagyobb számban vannak jelen a magázódó társalgások. A II. előfeltevés az volt, hogy a régi tankönyvekben több a magázás, mint az újakban: ez szintén igazolást kapott, és hozzá kapcsolódtak a társalgások számára vonatkozó összesített eredmények is. Azt is megállapítottuk, hogy némelyik újabb tankönyvben is nagy arányban jelen van a magázódás a tegeződés mellett; továbbá a „tegeződés” jelenlétének számarányaival és jellemző beszédhelyzeteivel is nőttek ismereteink. A III. hipotézisben a magázódásra jellemző beszédhelyzetekkel kapcsolatosan fogalmaztam meg elvárásaimat. A szolgáltatás igénybevétele mint beszédhelyzet önmagában is számos szituációt tartalmaz, melyek valóban jól hangsúlyozzák a magázódás szerepét a mindennapi életben. A IV. hipotézisben összefoglalt gondolatmenet a tegezés-magázáshoz kapcsolódó ismeretek hiányáról a tankönyvek összességében szintén igaznak bizonyult. Megnéztünk azonban pár ellenpéldát, amelyekben a nyelvtanuló a szokásosnál több magyarázatot kap egy nyelvi forma mellé, illetve olyan társalgások is elemzésre kerültek, melyekben kontextusba helyezve látható egy megázódásról tegeződésre való átváltás.

Az eredmények igazolták az előzetes feltevéseket, de meglepetést is okoztak: számos társalgásból választhat az, aki a magázódást különböző beszédhelyzetekben szeretné bemutatni diákjainak; a gyerekek számára több példával is szolgálnak a tananyagok olyan gyerek-felnőtt párbeszédre, amelyekben nem kölcsönös a személyhasználat; és azt is megtudtuk, hogy milyen sok társalgás található a régebbi könyvekben, amelyeket bátran használhatunk az oktatás során akár pragmatikai ismeretek átadására is.

Az eredmények további, dolgozatomban nem tárgyalt kutatási témaként összevethetőek lehetnek a mindennapi nyelvhasználatból nyert adatokkal; továbbá még mélyebben is érdekes lehet a társalgások tegezési és magázási stratégiáinak vizsgálata, ha külön kategóriákként tekintetbe vesszük a magázó alakok típusait: a magázást, az önözést, a tetszikelést stb. A pragmatikai, nyelvi udvariassági ismeretek emellett nyelvórai szerepjátékokban is megjelenhetnek akár a beszédhelyzeteket és az azokban általában szereplő résztvevőket alapul véve.

7. Tankönyvek listája

- Bencze, N., Bíró, I., Debreczeni, Cs., Dóczy, F., Géber, D., Hulé, B., Kruzslicz, T., Schwetter, É., Somos, J., Szili, K., TóthCzifra, E. & Varga, V. (2018). *Magyar utca 1.* Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Nyári Egyetem.
- Borda, Sz. & Hetesy, B. (2024) *Magyar orvosi szaknyelv I.* Semmelweis Egyetem, Szaknyelvi Intézet.
- Durst, P. (2012) *Hungarian the EasyWay 1. Coursebook.* Design Kiadó.
- Durst, P. (2012) *Hungarian the EasyWay 1. Exercise Book.* Design Kiadó.
- Durst, P. (2017). *Lépésenként magyarul 1. Magyar nyelvkönyv kezdőknek.* Szerzői kiadás.
- Erdős, J. & Prileszky, Cs. (2010). *Halló, itt Magyarország!* Akadémiai Kiadó
- Gyöngyösi, L. & Hetesy, B. (2024). *Jó reggelt! Tanuljunk együtt magyarul!* KKM Magyar Diplomáciai Akadémia Kft.
- Hlavacska, E., Hoffmann, I., Laczkó, T. & Maticsák, S. (1996). *Hungarolingua. Magyar nyelvkönyv I.* Debreceni Nyári Egyetem.
- Lukács-Somos, J., Ottucsák, M.A. & Székely, O. (2022). *Zahra és Zia az Eperfa Iskolában. Magyar nyelvtanulást segítő munkafüzet.* Jezsuita Kiadó.
https://jmsz.hu/zahraesia/zahra_es_zia_munkafuzet.pdf (2024.11.26)
- Sántha, M. & Sántha, F. (2012). *PONS Beginner's Course Hungarian.* Klett Kiadó.
- Szita, Sz. & Pelcz, K. (2022). *MagyarOK. Magyar Nyelvkönyv A1 kompakt.* A Modellalapú Nyelvoktatás Intézete.

8. Irodalom

- Bándli, J. (2014). A pragmatikai kompetencia fogalma a nyelvoktatásban. *THL 2.* (1), 34-43.
- Brown, P. & Levinson, S. (1987). *Politeness. Some universals in language use*. Cambridge University Press.
- Csontos, N. & Dér, Cs. I. (2019). *Pragmatika a magyar mint idegen nyelv oktatásában*. Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó.
- Dávid, M. (2005). Nemtegezés a nyelvkönyvekben. *THL 2.* (főszerk. Nádor, O.) 54-67.
- Deme, L., Grétsy, L., & Wacha, I. (1999.). *Nyelvi illemtan*. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó/Szemimpex Kiadó.
- Domonkosi Á. (2019). A kutatástól a tanácsadásig, az illemtantól az adatokig – Diskurzusok a nyelvi kapcsolattartásról. *Filológia*, 10(1-2), 77-85.
- Domonkosi, Á. (2002). *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*. A DE Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 79.
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In: Cole, P.–Morgan J. L. (eds.): *Syntax and semantics 3: Speech Acts*. Academic, 41–58.
- KER 2002. *Közös Európai Referenciakeret*. Pedagógustovábbképzési Módszertani és Információs Központ, Kht. https://nyak.oh.gov.hu/nyat/doc/ker_2002.asp
- Leech, G. N. (1983). *Principles of Pragmatics*. Longman.
- Maróti, O. (2003). Szia, professzor úr! Pragmatikai hibák idegen ajkúak magyar nyelvhasználatában. *Hungarológiai évkönyv*. 4(1), 166-171.
- Reményi, A. Á. (2000) Nyelvhasználat és hierarchia : Munkahelyi csoportok megszólítási rendszerének diádikus elemzése. *Szociológiai szemle*. 10 (3), 41-59.
- Szili, K. (2000). Az udvariasság elméletéről, megjelenésmódjairól a magyar nyelvben. *Hungarológia*, 2(261-80), Nemzetközi Hungarológiai Központ.
- Szili, K. (2003). A magázás-tegezés lélektanáról. In: Hajdú, M & Keszler, B. (eds.), *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára* (pp. 366–370). ELTE Nyelvtudományi és Finnugor Intézet.
- Szili, K. (2003). Távolsgáttartás, meghittség, azonosulás, szubjektivitás (Adalékok a nyelv és a kultúra kapcsolatához a magyar nyelvben). In: Nádor, O. & Szűcs, T. (Eds.) *Hungarológiai évkönyv*. 4(1), 182-191.
- Szili, K. (2004). *Tetté vált szavak*. Tinta Könyvkiadó.
- Szili, K. (2007). Az udvariasság pragmatikája. *Magyar Nyelvőr*, 131(1), 1-17.

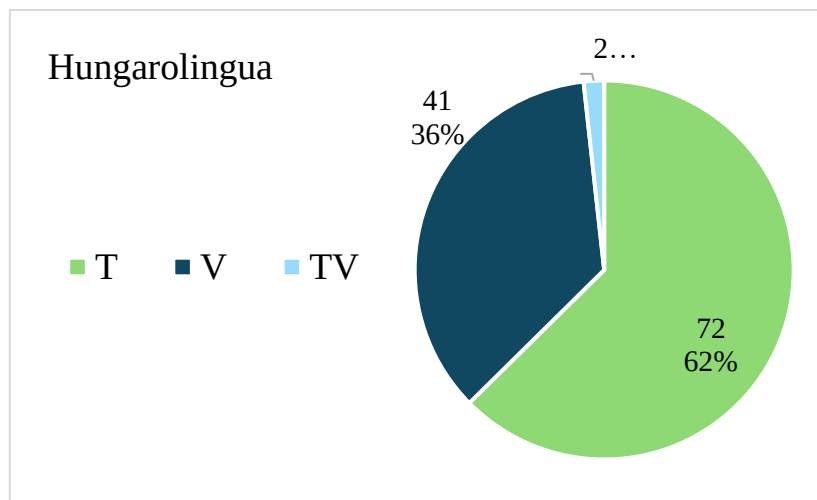
- Szili, K. (2011). *Vezérkönyv a magyar grammatika tanításához. (A magyart idegen nyelvként oktató tanároknak)*. Enciklopédia Kiadó.
- Szita, Sz. (2020). Korpuszépítés és korpuszhasználat alacsonyabb nyelvtudási szinteken. *Hungarológiai Évkönyv*. 21(1-2), 173-179.
- Tátrai, Sz. (2006). A nagy esernyőcsel. A pragmatikai szemlélet alkalmazásának lehetőségei. *THL 2* (1-2.) 29–35.
- Tátrai, Sz. (2011). *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Könyvkiadó.
- Tátrai, Sz. (2013). Funkcionális pragmatika és kognitív nyelvészet. *Magyar nyelv*. 109(2), 197-204.
- Thomas, J. (1983). Cross-cultural pragmatic failure. *Applied linguistics*. 4(2), 91-112.
- Tolcsvai Nagy, G. (2013). *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris kiadó.
- Tolcsvai Nagy, G. (2021). *Kognitív szemantika*. ELTE Eötvös kiadó.

9. Melléklet

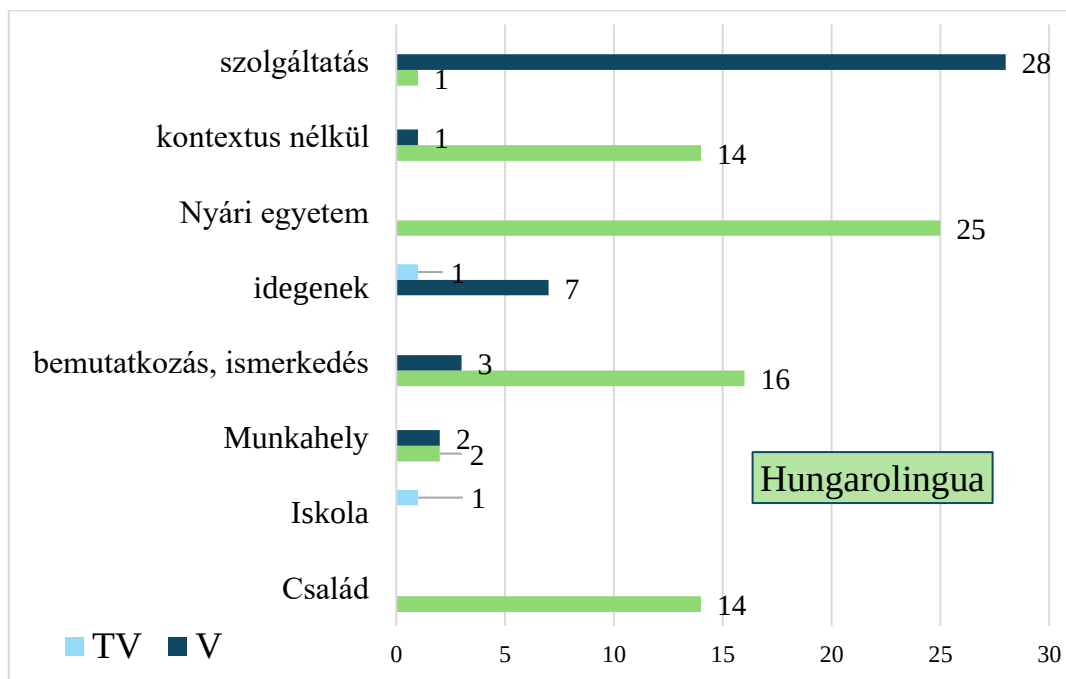
9.1. A *Hungarolingua* diagramjai

A 'bizalmas viszony' és 'nincs korkülönbség' esetében 100%-os a tegeződés.

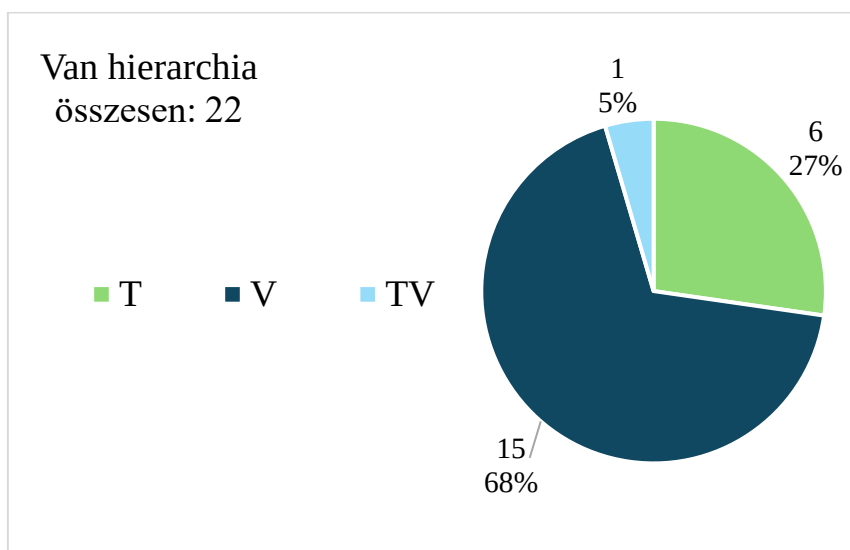
9.1.1. A tegezés-magázás összesített aránya

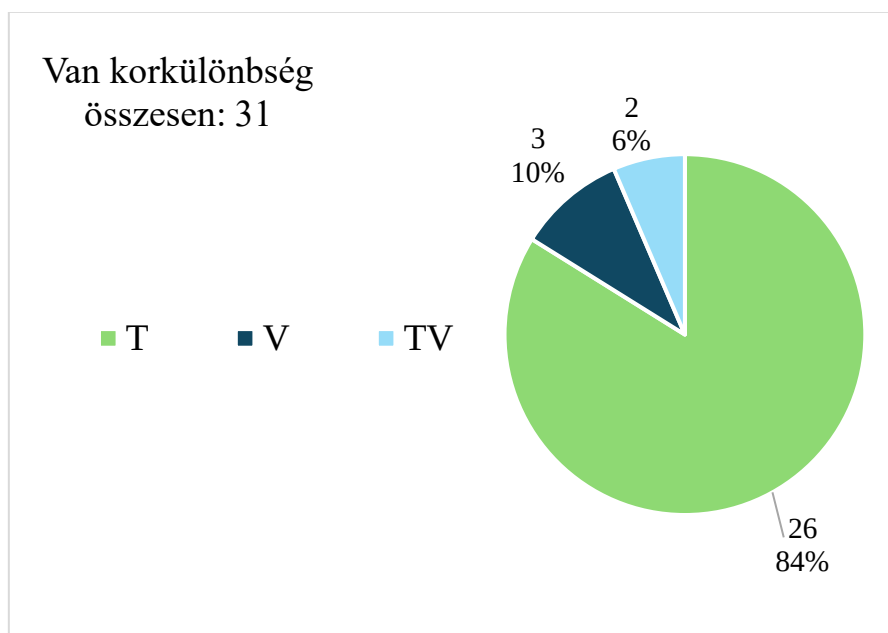
9.1.2. A tegezés-magázás aránya a beszédhelyzetekben

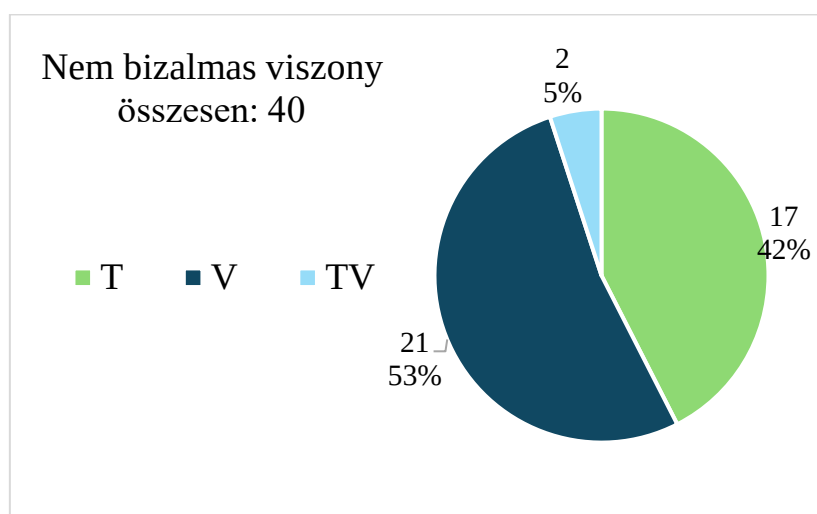
9.1.3. Tegezés-magázás-„tegázódás” hierarchia esetén

9.1.4. Tegezés-magázás-„tegázódás” korkülönbség esetén

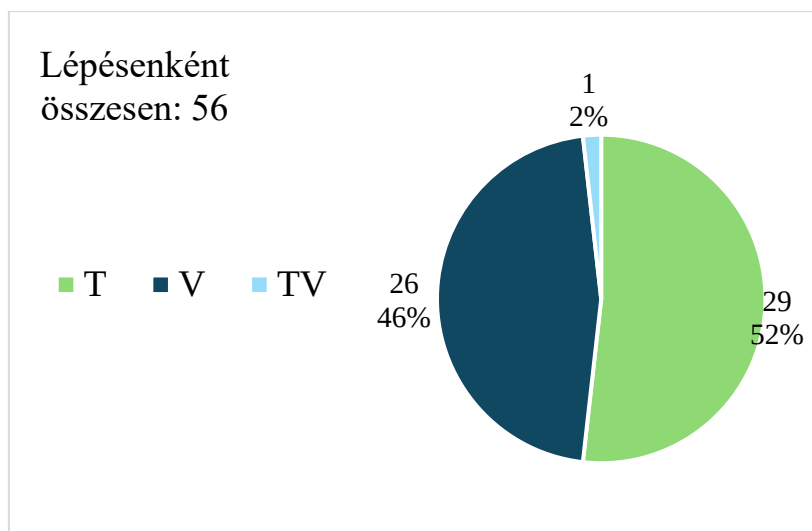
9.1.5. Tegezés-magázás-„tegázódás” nem bizalmas viszony esetén

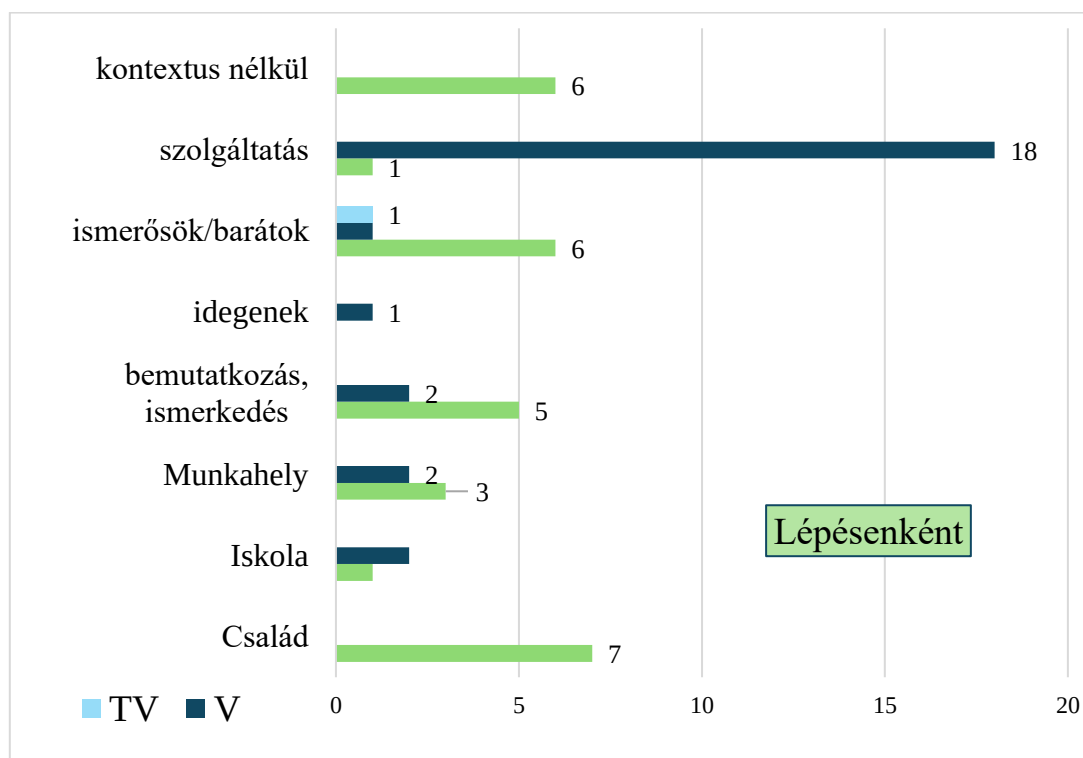
9.2. A *Lépésenként* diagramjai

'Bizalmas viszony' esetén 100%-os a tegeződés.

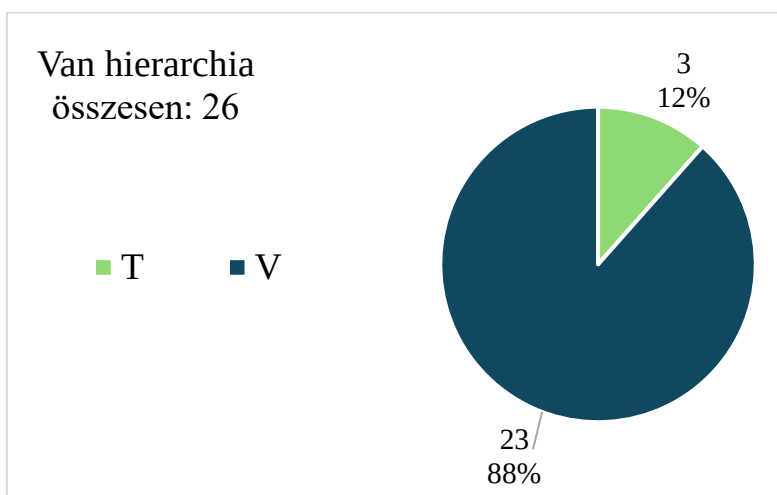
9.2.1. A tegezés-magázás összesített aránya

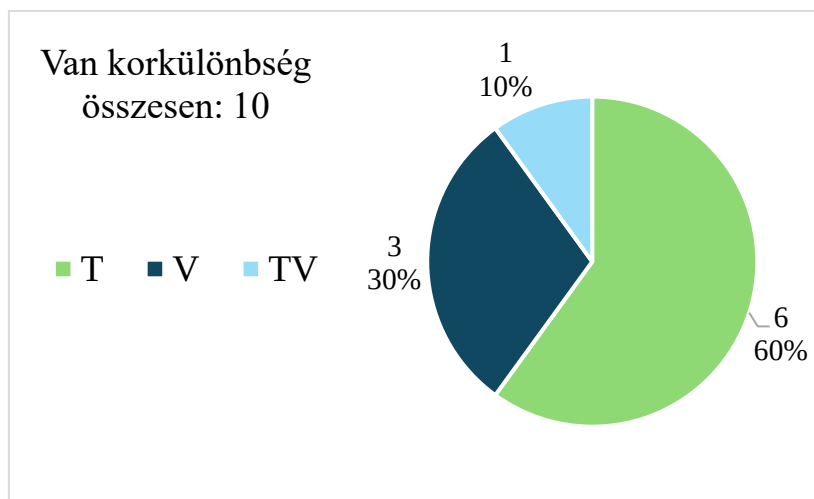
9.2.2. A tegezés-magázás aránya a beszédhelyzetekben

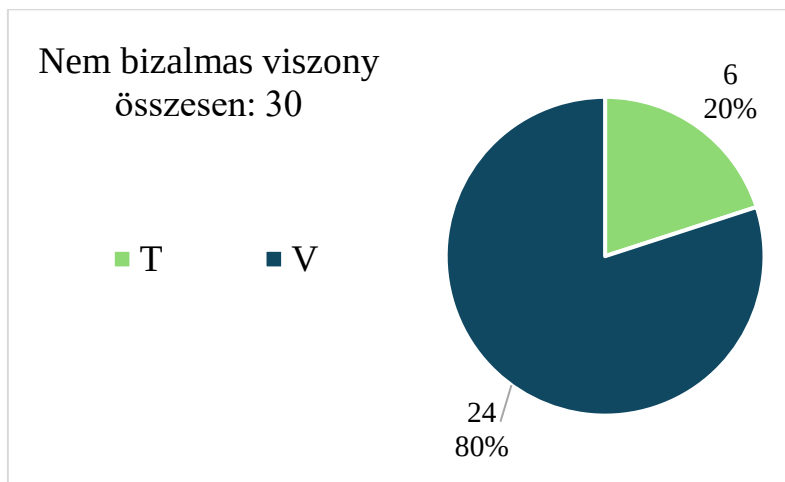
9.2.3. Tegezés-magázás aránya hierarchia esetén

9.2.4. Tegezés-magázás-„tegázódás” korkülönbség esetén

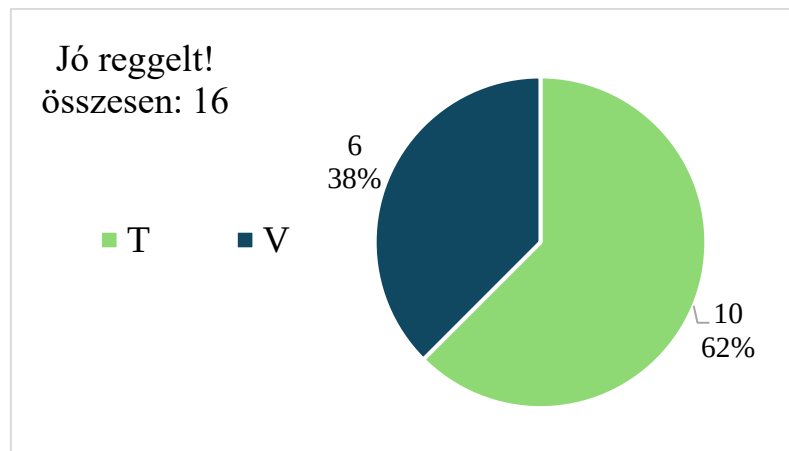

9.2.5. Tegezés-magázás aránya nem bizalmas viszony esetén

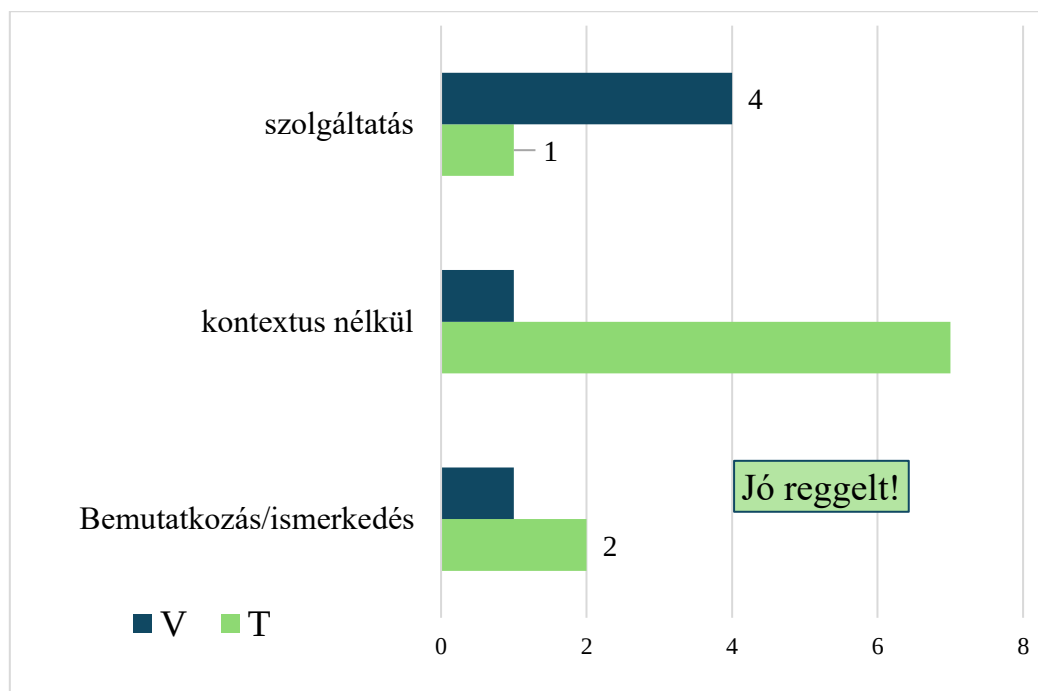

9.3. A *Jó reggelt!* diagramjai

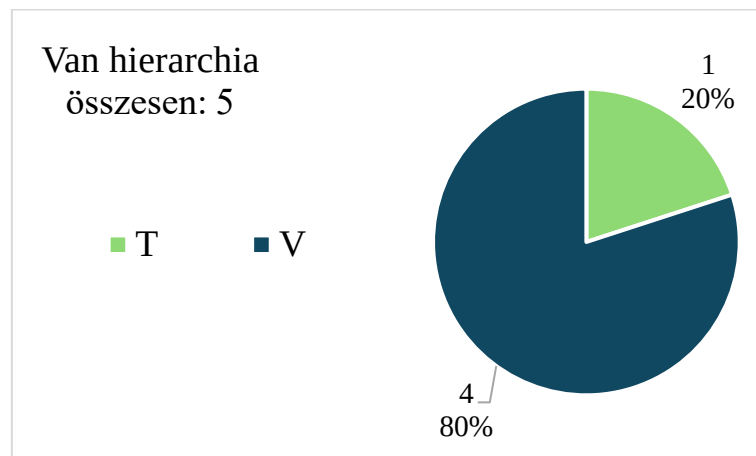
9.3.1. A tegezés-magázás összesített aránya

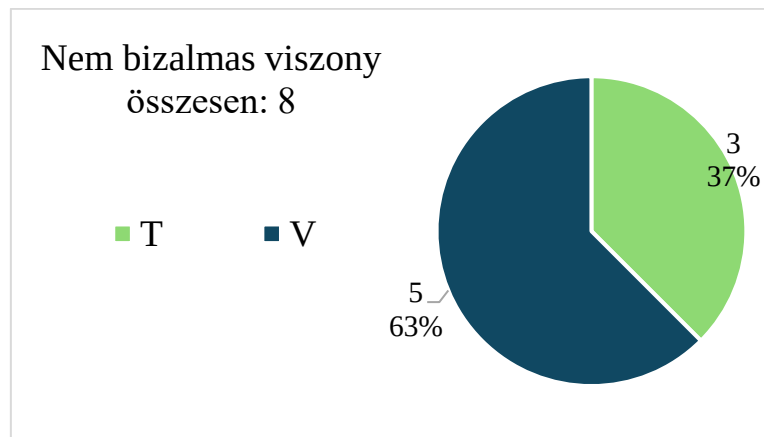
9.3.2. A tegezés-magázás aránya a beszédhelyzetekben

9.3.3. Tegezés-magázás aránya hierarchia esetén

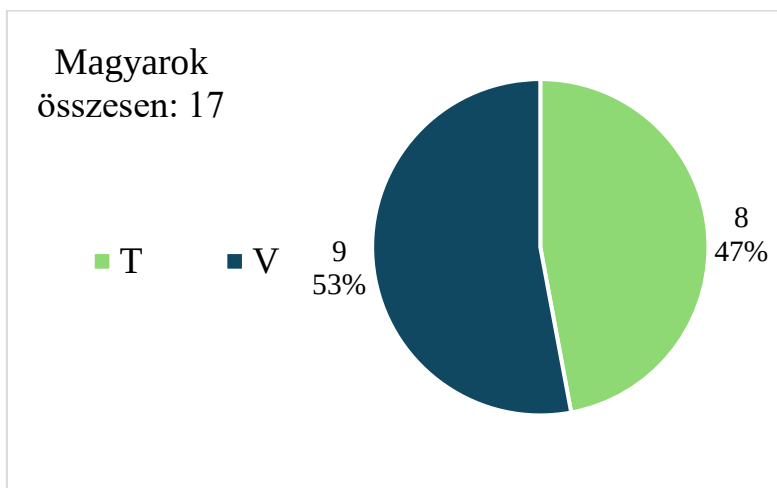
9.3.4. Tegezés-magázás aránya nem bizalmas viszony esetén

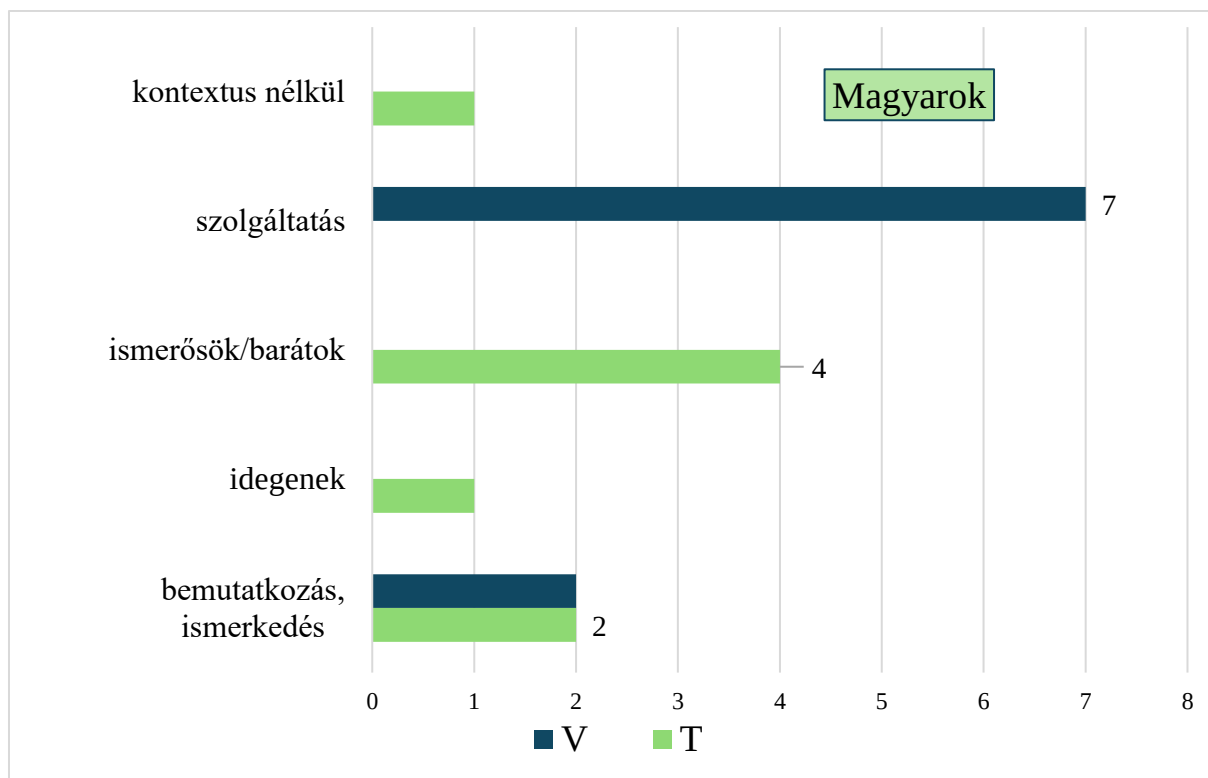
9.4. A MagyarOk diagramjai

'Hierarchia' esetén 100%-os magázódás, 'bizalmas viszony' esetén 100%-os tegeződés figyelhető meg.

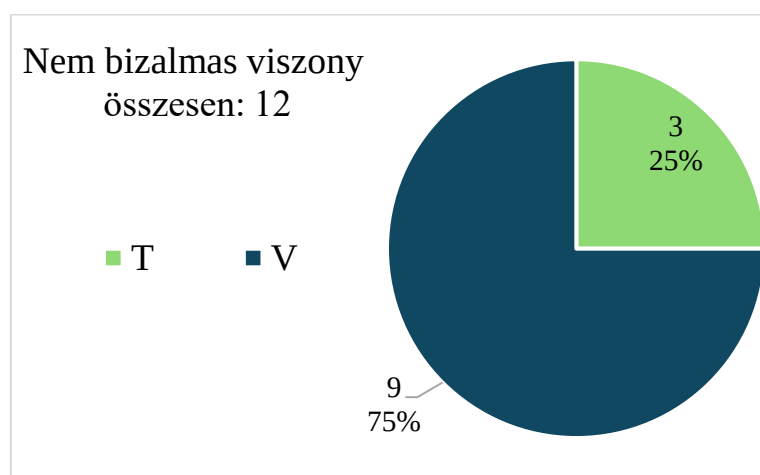
9.4.1. A tegezés-magázás összesített aránya

9.4.2. A tegezés-magázás aránya a beszédhelyzetekben

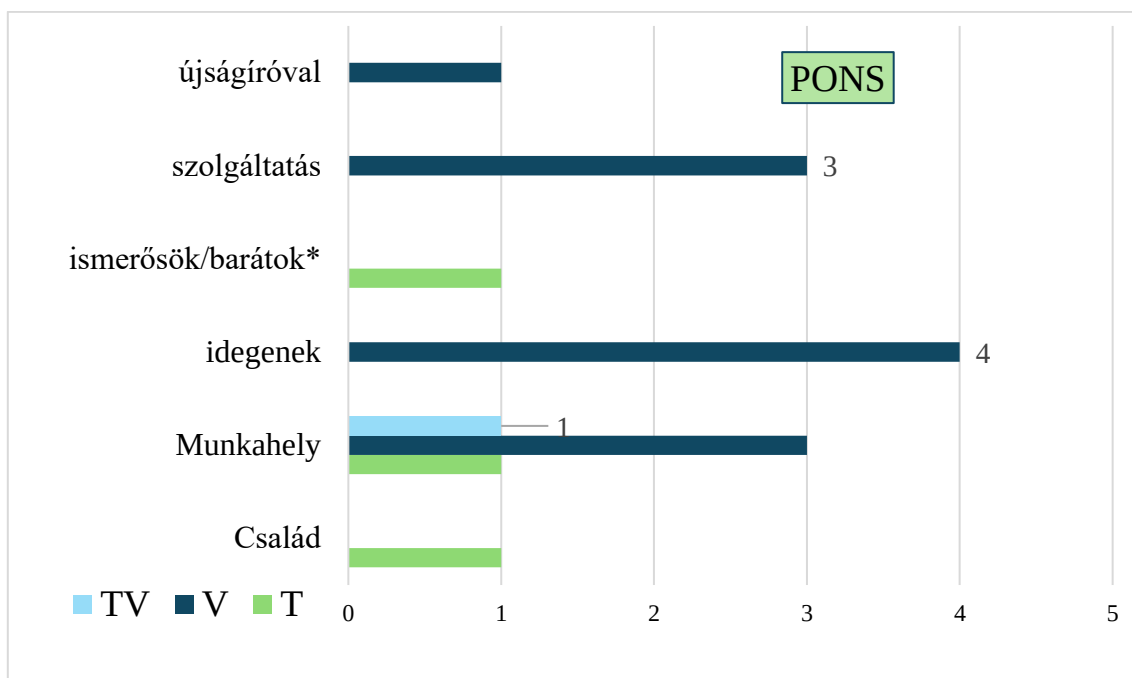

9.4.3. Tegezés-magázás aránya nem bizalmas viszony esetén

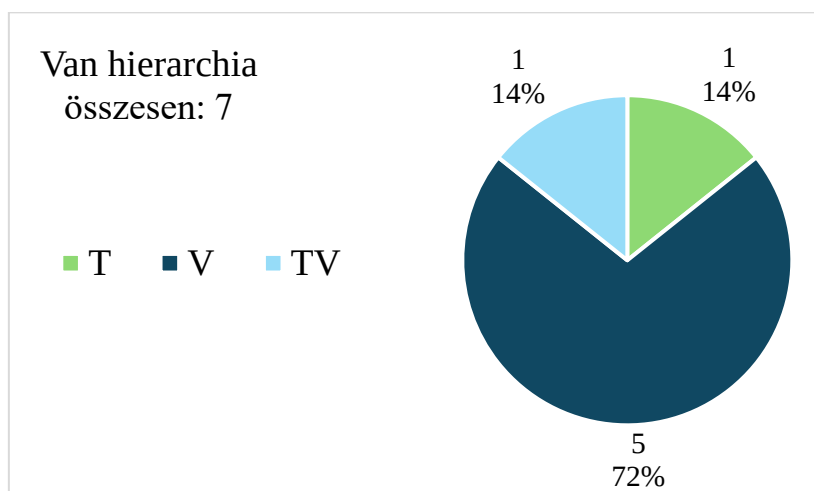

9.5. A PONS diagramjai

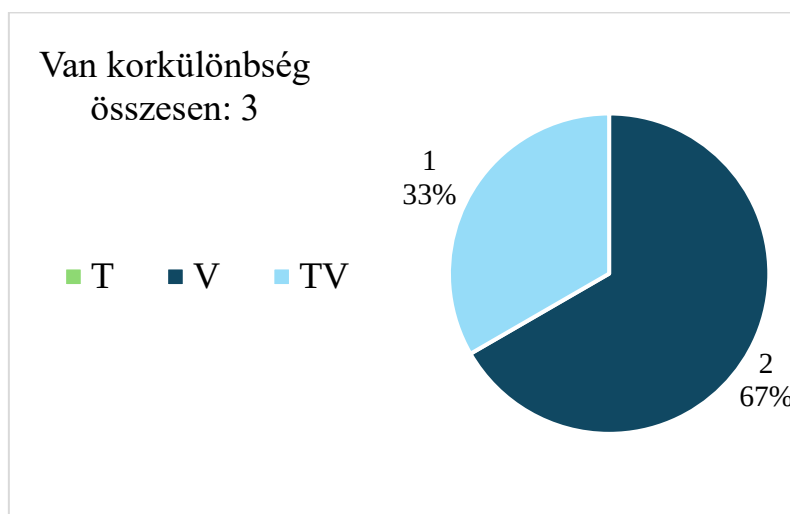
5.1. A tegezés-magázás aránya a beszédhelyzetekben

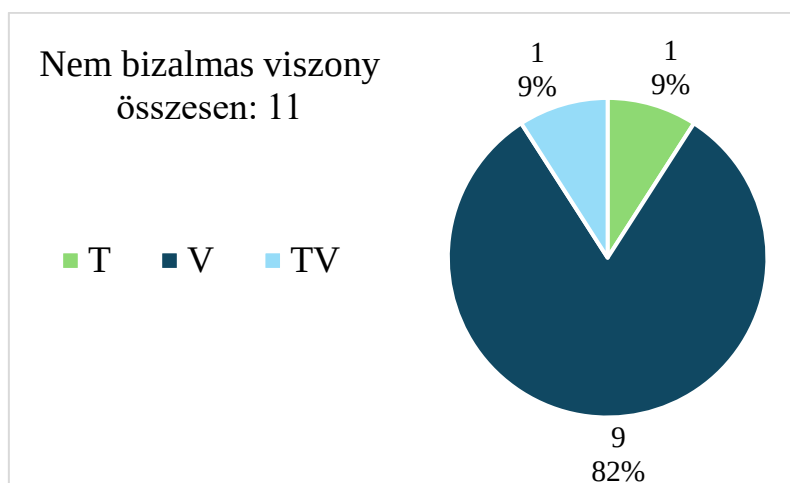
9.5.2. Tegezés-magázás-„tegázódás” hierarchia esetén

9.5.3. Tegezés-magázás-„tegázódás” korkülönbség esetén

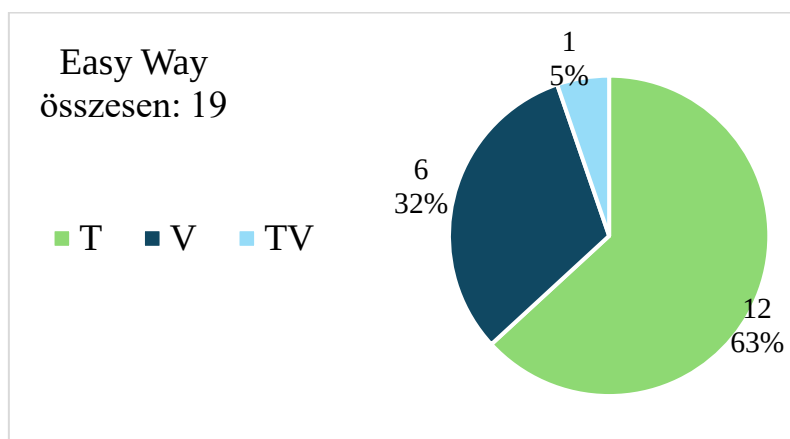
9.5.4. Tegezés-magázás-„tegázódás” nem bizalmas viszony esetén

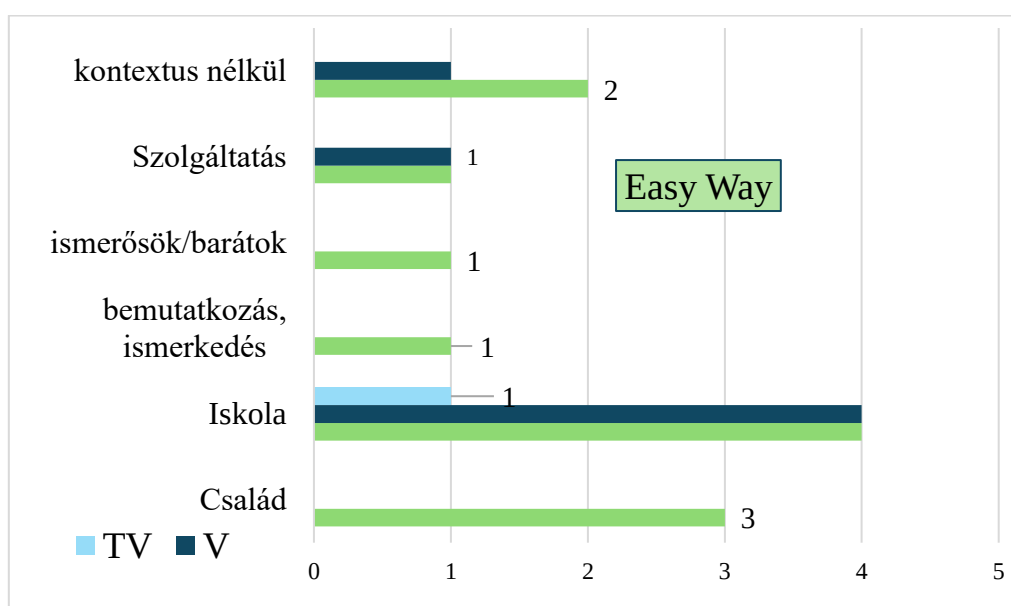
9.6. A Hungarian the Easy way diagramjai

Ha 'nincs korkülönbség' vagy 'bizalmas' a résztvevők viszonya, 100%-os tegeződés figyelhető meg.

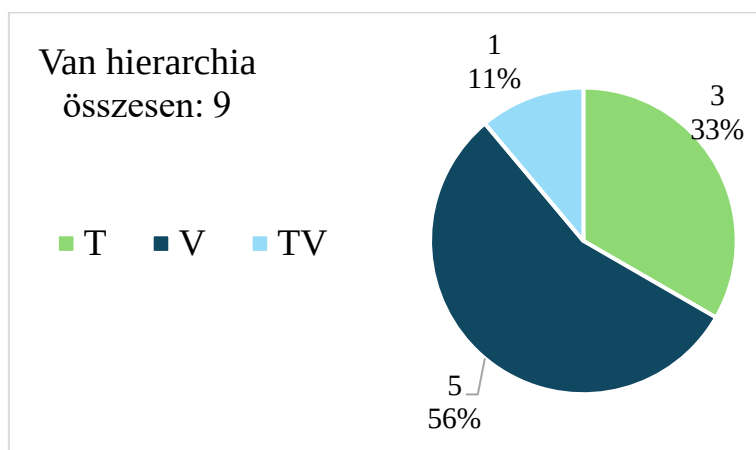
9.6.1. A tegezés-magázás összesített aránya

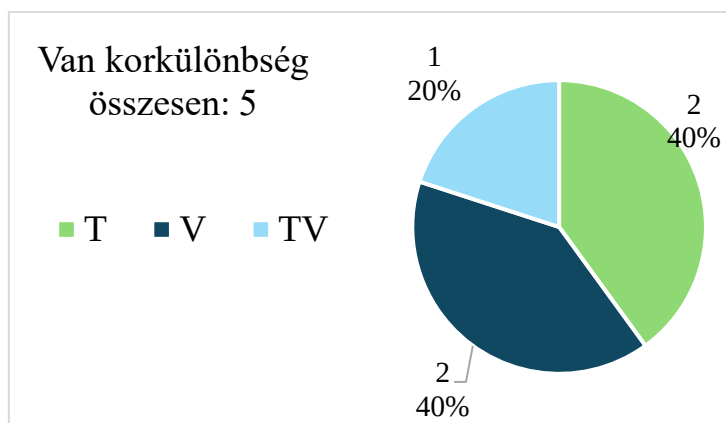
9.6.2. A tegezés-magázás aránya a beszédhelyzetekben

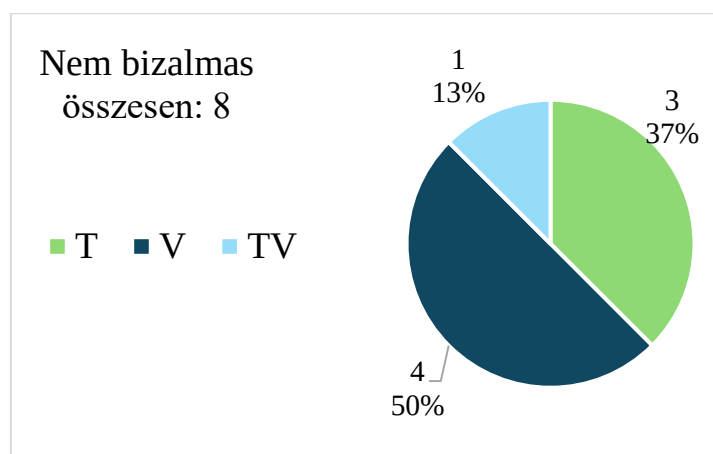
9.6.3. Tegezés-magázás-„tegázódás” hierarchia esetén

9.6.4. Tegezés-magázás-„tegázódás” korkülönbség esetén

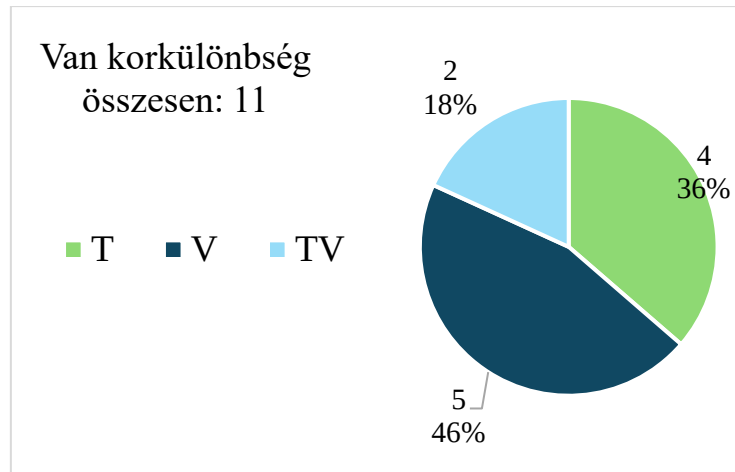
9.6.5. Tegezés-magázás-„tegázódás” nem bizalmas viszony esetén

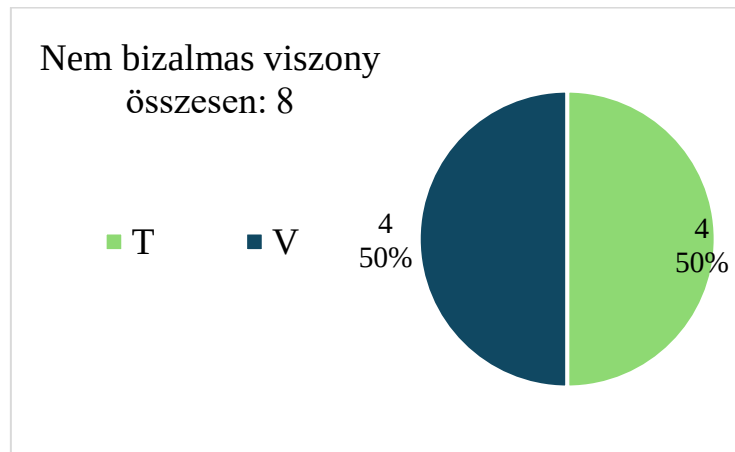
9.7. A Magyar utca diagramjai

Ha 'nincs korkülönbség', 100%-os tegeződés figyelhető meg.

9.7.2. Tegezés-magázás-„tegázódás” korkülönbség esetén

9.7.3. Tegezés-magázás aránya nem bizalmas viszony esetén

9.8. A Magyar orvosi szaknyelv arányai

